

Karl Marx

Om förkapitalistiska produktionssätt

Texturval av Erik af Edholm

Gavs ut 1970 tillsammans med en *Inledning* av Erik af Edholm, som publiceras separat.*

Översättning och kommentarer av Erik af Edholm

Innehåll

Karl Marx: Förkapitalistiska produktions- och egendomsformer	1
Brevväxling mellan Marx och Engels 1853	25
Inledande anmärkning (av Erik av Edholm)	25
Karl Marx: Brev till Friedrich Engels den 2 juni 1853	25
Friedrich Engels: Brev till Karl Marx den 6 juni 1853	26
Karl Marx: Brev till Friedrich Engels den 14 juni 1853	26
Brev från Marx till Otetjestvennye Zapiski 1877 och till Vera Zasulitj 1881	27
Inledande anmärkning (av Erik av Edholm)	27
Karl Marx: Brev till redaktionen för Otetjestvennye Zapiski, omkr. nov. 1877	27
Karl Marx: Tredje utkastet till brev till Vera Zasulitj, februari/mars 1881	28

Litteraturförteckning, se [Erik af Edholm: Om förkapitalistiska produktionssätt](#)

* Erik af Edholm: [Om förkapitalistiska produktionssätt](#)

Karl Marx: Förkapitalistiska produktions- och egendomsformer

Ur Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin 1857

En förutsättning för lönarbete och en av kapitalets historiska betingelser utgörs av fritt arbete och utbyte av detta fria arbete mot pengar, vilket sker för att arbetet skall reproducera och skapa värde åt pengarna, och för att det skall förbrukas av pengarna som bruksvärde för dessa och inte som bruksvärde för konsumtionen. En annan förutsättning är, att det fria arbetet avskiljs från de objektiva betingelserna för sitt förverkligande – från arbetsmedel och arbetsmaterial. Detta innebär i första hand, att arbetaren lösgörs från jorden i dess egenskap av hans naturliga arbetsplats, och att därför det fria småbruket liksom den gemensamma jordegendom, som vilar på den orientaliska kommunen, upplöses. I båda dessa former förhåller sig arbetaren till sina objektiva arbetsbetingelser som till sin egendom; detta är arbetets naturliga enhet med sina objektiva förutsättningar. Arbetaren har därför en objektiv existens oberoende av arbetet. Individen förhåller sig till sig själv som ägare, som herre över förutsättningarna för sin verkliga existens. På samma sätt förhåller han sig till de andra individerna. Allteftersom denna *förutsättning* utgår från samfundet eller från de enskilda familjer, som utgör samfundet, förhåller han sig till de andra som medägare, som lika många inkarnationer av den gemensamma egendomen, respektive som självständiga medägare vid hans sida, självständiga privatägare. Parallellt med dessa existerar då den tidigare allt absorberande och alla övergripande gemensamma egendomen som en särskild *ager publicus* vid sidan av de många privata jordägarna.

I båda dessa former uppträder individerna inte som arbetare, utan som ägare – och som medlemmar av ett samfund – vilka samtidigt arbetar. Syftet med detta arbete är inte att *skapa värde* – fastän de kan utföra merarbete för att byta till sig främmande merarbete, d.v.s. merprodukter – utan dess syfte är att försörja den enskilde ägaren och hans familj liksom hela samfundet. Att individen uppträder som arbetare och ingenting annat, är i sig självt en *historisk* produkt.

I den första formen av denna jordegendomstyp framträder som första förutsättning ett av naturen uppkommet samfund: familjen och den i stammen utvidgade familjen, eller den genom äktenskap mellan familjer utvidgade familjen, eller sammanslagningen av flera stammar. Vi kan antaga, att *boskapsskötseln* och *nomadismen* överhuvudtaget är den äldsta livsformen, d.v.s. att stammen inte slår sig ner på en bestämd plats, utan förbrukar vad den träffar på – människorna är inte bofasta av naturen (det skulle i så fall vara i en så utomordentligt fruktbar naturlig omgivning, att de som apor kunde sitta i ett och samma träd; annars är de kringströvande som de vilda djuren). Därför framträder *stamgemenskapen*, det naturliga samfundet inte som ett *resultat* av, utan som en *förutsättning för den gemensamma* (temporära) *tilläggnelsen* och det *gemensamma nyttjandet av jorden*. Hur mycket denna ursprungliga gemenskap modifieras, om de slutligen slår sig ner, blir avhängigt av olika yttre, klimatologiska, geografiska, fysiska o.s.v., omständigheter, liksom av deras speciella naturliga anlag o.s.v. – deras stamkaraktär.

Den av naturen uppkomna stamgemenskapen, eller om man vill hjordväsendet, – gemenskapen i fråga om blod, språk, seder o.s.v. – är den första förutsättningen för *deras objektiva livsbetingelser* och för den verksamhet (som herdar, jägare, jordbrukare o.s.v.) genom vilken deras liv reproduceras och objektiveras. Jorden är det stora laboratorium, den arsenal, som levererar såväl arbetsmedlet som arbetsmaterialet och arbetsplatsen, och därför är samfundets bas. De förhåller sig naivt till jorden som till *samfundets egendom*, det samfund som producerar och reproducera sig i det levande arbetet. Varje enskild individ uppträder som ägare eller innehavare endast i sin egenskap av medlem, av 'member', av detta samfund. Den

verkliga tillägnelsen genom arbetsprocessen sker under dessa förutsättningar, som själva inte är *produkter* av arbetet, utan framträder som dettas naturliga eller *gudomliga* förutsättningar. Den form som vilar på detta gemensamma grundförhållande, kan förverkligas på mycket skiftande sätt. Den utesluter t.ex. inte alls, att den *sammanfattande enheten*, som står över alla dessa små samfund, framträder som *högre ägare* eller som *ende ägare*, och de verkliga samfunden därför endast som *ärftliga* innehavare; detta är fallet i de flesta *asiatiska* grundformer. Då *enheten* är den verkliga ägaren och den verkliga förutsättningen för den gemensamma egendomen, så kan den själv framträda som ett *särskilt* väsen ovanför de många verkliga enskilda samfunden. I dessa är då den enskilde i praktiken egendomslös, eller också förefaller egendomen – d.v.s. den enskildes förhållande till arbetets och reproduktionens *naturliga* betingelser som hörande till sig, som sin subjektivitets objektiva kropp existerande som oorganisk natur – vara förmedlad genom en avstyckning från den totala enheten, vilken är realiserad i despoten såsom de många samfundens far, till den enskilde genom det särskilda samfundets förmedling. Merprodukten – som för övrigt bestäms legalt genom den verkliga tillägnelsen genom arbetet – tillhör därmed automatiskt denna högre enhet. Som grundval för den orientaliska despotin och den egendomslöshet, som förefaller existera inom denna, uppträder därför i själva verket denna stam- eller samfundsegenhet, framkallad huvudsakligen genom en kombination av hantverk och jordbruk inom det lilla samfundet. Detta blir på detta sätt helt självförsörjande och innehåller inom sig alla betingelser för reproduktion och merproduktion. En del av dess merarbete tillhör den högre gemenskapen, vilken i sista hand existerar som *person*. Detta merarbete gör sig gällande såväl i tribut o.s.v., som i gemensamma arbeten för att förhärliga enheten, dels den verkliga despoten, dels det tänkta stamväsendet, guden. Denna typ av samfundsegenhet kan nu, såvitt den faktiskt förverkligar sig i arbetet, antingen framträda så, att de små samfundens vegeerar oberoende av varandra, och så att den enskilde arbetar självständigt med sin familj på den åt honom anvisade lotten (ett bestämt arbete för *gemensamma förråd, försäkring* så att säga, och för *bestridande av samfundets egna kostnader*, alltså för krig, kult o.s.v.; härskar-dominium i dess ursprungliga betydelse uppträder här för första gången, t.ex. i de slaviska bykommunerna, i de rumänska o.s.v.; här sker övergången till dagsverkstjänst o.s.v.); enheten kan också omfatta gemenskap i själva arbetet, vilket kan resultera i ett formellt system såsom i Mexiko, och särskilt i Peru, hos de gamla kelterna, några indiska stammar. Vidare kan gemenskapen inom stamväsendet framträda så, att enheten representeras genom en hövding för stamfamiljen, eller genom familjefädernas inbördes förbund. Därigenom framträder antingen en mer despotisk eller en mer demokratisk utformning av detta samfund. De gemensamma betingelserna för den verkliga tillägnelsen genom arbetet, t.ex. *bevattningsanläggningar*, som är mycket viktiga hos de asiatiska folken, och kommunikationsmedel, framträder då som den högre enhetens – den över de små samfundens svävande despotiska regeringens – verk. De egentliga städerna uppstår här vid sidan av dessa byar, endast där det finns särskilt gynnsamma punkter för utrikeshandel, eller där statsöverhuvudet och hans satraper utbyter sitt reveny (merprodukten) mot arbete, i det att de förbrukar det som arbetsfonder.

Den andra formen – och den liksom den första har givit upphov till väsentliga modifieringar, lokala, historiska o.s.v. – är produkten av ett rörligare, historiskt, liv, av de ursprungliga stammarnas öden och förändringar. Också den har samfundet som första förutsättning, men inte som i det första fallet som substans, av vilken individerna endast är tillfälliga yttringar, eller av vilken de rent naturligt utgör beståndsdelar; den har inte landet som bas, utan staden som redan skapad boningsort (centrum) för lantbefolkningen (jordägarna). Åkerjorden framträder som stadens territorium, inte byn som landets blotta tillbehör. Hur många hinder jorden i sig än kan bjuda den, som bearbetar den och verkligen tillägnar sig den, bjuder den inget hinder för den levande individen att förhålla sig till den som sin oorganiska natur, sin verkstad, subjektets arbetsmedel, arbetsobjekt och livsmedel. De svårigheter som drabbar samfun-

det, kan endast härröra från andra samfund, som antingen redan slagit sig ner på ett landområde, eller stör samfundet i dess bosättning. Kriget är därför den stora kollektiva uppgiften, det stora gemensamma arbetet, som krävs antingen för att lägga under sig de objektiva betingelserna för livsuppehållet, eller för att beskydda och föreviga innehavet av dessa. Det av familjer bestående samfundet är därför i första hand organiserat för krig – som krigs- och härorganisation – och detta är en av betingelserna för dess tillvaro som ägare. Bosättningens koncentration inom staden är grundvalen för denna krigsorganisation. Stamväsendet i sig leder till uppkomsten av förnämre och ringare släkter, en uppdelning som utvecklas ännu mer genom blandning med underkuvade stammar o.s.v. Samfundsegendomen – i dess egenkap av statsegendom, 'ager publicus' – är här skild från privategendomen. Den enskildes egendom är inte här som i det första fallet i sig själv omedelbar samfundsegendom, varvid den inte tillhör den från samfundet skilde individen, vilken snarare är endast dess innehavare. I ju mindre utsträckning den enskildes egendom faktiskt kan göras fruktbar endast genom det gemensamma arbetet – alltså som fallet är t.ex. med bevattningsanläggningarna i Orienten – ju mer stammens rent ursprungliga karaktär brutits ner av historisk rörelse och av folkvandringar, ju längre stammen avlägsnar sig från sin ursprungliga boplatz för att slå sig ner på *främmande* mark; ju mer den alltså inträder i väsentligen nya arbetsbetingelser, varvid den enskildes energi vidareutvecklas – vilket medför att stammens kollektiva karaktär mer framträder och måste framträda som en negativ enhet riktad mot omvärlden – desto mer är betingelserna givna, för att den enskilde skall bli *privat ägare* till ett markområde – särskilda jordlotter – vars särskilda skötsel blir hans och hans familjs uppgift. Samfundet – som stat – är å ena sidan dessa fria och jämlika privatägares inbördes förhållande, deras förbund mot omvärlden, och är tillika deras garanti. Samfundet är här i lika hög grad beroende av att dessa medlemmar utgörs av arbetande jordägare, småbrukare, som de senares självständighet upprätthålls genom deras förbindelse med varandra som samfundsmedlemmar, genom säkrandet av 'ager publicus' för de gemensamma behoven och det gemensamma anseendet o.s.v. En förutsättning för tillägnelsen av markområdet förblir här att man är medlem av samfundet, men som samfundsmedlem är den enskilde samtidigt privatägare. För honom är hans privategendom ett markområde, men innebär samtidigt hans tillvaro som samfundsmedlem, och hans fortvaro som sådan innebär i lika hög grad samfundets fortbestånd, som omvänt o.s.v. Fastän samfundet här redan är en *historisk produkt*, inte endast i praktiken utan också i samfundsmedlemmarnas medvetande, och därför är något som har blivit till, är samfundet i detta fall förutsättningen för egendomen över ett markområde, d.v.s. det arbetande subjektets förhållande till arbetets naturliga förutsättningar som hörande till honom; därför är detta tillhörande förmedlat genom dennes tillvaro som statsmedlem, genom statens tillvaro, och sålunda genom en *förutsättning*, som betraktas som gudomlig o.s.v. Koncentration i staden med landsbygden som territorium; lantushållning i liten skala för omedelbar konsumtion; hantverk som hustrurnas och döttrarnas bisyssla i hemmen (spånad och vävning) eller självständiggjord endast i enstaka yrkesgrenar ('fabri' o.s.v.). Förutsättningen för samfundets fortbestånd är, att jämlikheten mellan dess fria självförsörjande bönder bibehålls, och att det egna arbetet bibehålls som ett villkor för att deras egendom skall fortbestå. De förhåller sig som ägare till arbetets naturliga betingelser, men dessa betingelser måste fortfarande genom personligt arbete säkerställas som verkliga betingelser och som individens personlighets, hans personliga arbetes, objektiva element. Inriktningen av detta lilla krigiska samfund driver det å andra sidan över dessa gränser o.s.v. (Rom, Grekland, judar o.s.v.). Niebuhr säger:

”Då augurierna hade försäkrat Numa om det gudomliga tillstyrkandet av hans val, gällde den fromme konungens första omsorg inte tempeltjänst, utan mänskliga göromål. Han delade upp de landområden som Romulus erövrat i krig och överlämnat för bosättning; han instiftade Terminus-kulten. Alla forntida lagstiftare, och f.a. Moses, grundade framgången för sina föreskrifter om

dygd, rättvisa och goda seder på jordegendomen, eller åtminstone på säkerställt ärftligt jordägande för största möjliga antal medborgare.”¹

Individen är för att uppehålla livet underkastad sådana villkor, att hans mål inte blir att förvärva rikedom, utan att överleva, att reproducera sig själv som ägare av en jordbit och i denna sin egenskap som medlem av samfundet. Kommunens fortbestånd innebär reproduktion av alla dess medlemmar som självförsörjande bönder, vilkas merarbete, krigsarbete o.s.v., tillhör just kommunen. Egendomen över det egna arbetet är förmedlad genom egendomen över förutsättningen för arbetet – jordstycket, som i sin tur garanteras genom samfundets existens, och denna åter genom samfundsmedlemmarnas merarbete i form av krigstjänst o.s.v. Det är inte fråga om Kooperation i det värdeskapande arbetet genom vilket samfundsmedlemmarna reproducera sig, utan om Kooperation i arbetet för de gemensamma intressena (imaginära och verkliga) av att upprätthålla sammanhållningen utåt och inåt. Egendomen är 'quiritorium', romersk, den private jordägaren är en sådan endast i sin egenskap av romare, men som romare är han privat jordägare.

En annan form av de arbetande individernas, de självförsörjande samfundsmedlemmarnas, egendom över sitt arbetes naturliga betingelser är den *germanska* formen. Här är inte, som i den specifikt orientaliska formen, samfundsmedlemmen som sådan medinnehavare av den gemensamma egendomen. (Där egendomen *endast* existerar som samfundsegendom, är den enskilde medlemmen som sådan endast innehavare av en särskild del, ärftligt eller inte, eftersom inget stycke av egendomen tillhör någon speciell medlem, utom i hans egenskap av omedelbar medlem av samfundet, alltså som direkt förenad med detta, inte åtskild från detta. Denne enskilde individ är alltså endast innehavare. Det existerar endast *gemensam* egendom och endast *privatinnehav*. Typen av innehav i förhållande till den gemensamma egendomen kan modifieras historiskt, lokalt o.s.v. på högst varierande sätt, allteftersom själva arbetet utförs av privatinnehavaren isolerad, eller regleras av samfundet eller av den över de särskilda samfunden svävande enheten.) Inte heller är förhållandet i den germanska formen likadant som i den romerska, grekiska (kort sagt den klassiska antika) formen – där är marken ockuperad av samfundet, romersk mark; en del förblir själva samfundets till skillnad från samfundsmedlemmarna, d.v.s. 'ager publicus' i dess skilda former; en annan del fördelas, och varje jordlott är romersk genom att den är en romares privategendom, domän, den honom tillhörande andelen i laboratoriet; han är emellertid romare endast såvitt han har denna suveräna rätt över en del av den romerska jorden.

(Under antiken ringaktades städernas hantverk och handel – jordbruket däremot högaktades; under medeltiden var värderingen den motsatta.²)

(Rätten att utnyttja samfundets jord genom *innehav* tillkom ursprungligen patricierna, dessa lånade därpå ut den till sina klienter; *överlåtelse av egendom* från 'ager publicus' tillkom uteslutande plebejerna; alla assignationer skedde till plebejernas förmån och som kompensation för en del i samfundets jord. *Egentlig jordegendom*, med undantag för området kring stadens murar, var ursprungligen endast i plebejernas händer (senare upptagna lantliga samfund).³

(Att det romerska plebs' i grunden var som en samling lantbor framgår av deras quiritiska egendom. Antikens människor betraktade enhälligt lantbruket som den frie mannens *egentliga sysselsättning*, soldatens skola. Genom detta lever nationens gamla stam kvar; den förändras i städerna, där främmande köpmän och hantverkare slår sig ner, liksom de inhemska köpmännen och hantverkarna beger sig dit förtjänsten lockar dem. Överallt där det finns slaveri,

¹ Barthold Georg Niebuhr, *Römische Geschichte*. Erster Theil, Zweite, völlig umgearbeitete Ausgabe, Berlin 1827, s. 245

² Jfr. Niebuhr, a.a., s. 418

³ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 435 f.

söker den frigivne sin utkomst genom sådana sysselsättningar, varigenom han då ofta skapar sig en förmögenhet; sålunda var dessa yrken också under antiken oftast i deras händer och därför inte passande för medborgarna: därav uppfattningen att erkännande av medborgerliga rättigheter för hantverkarna var olämpligt (i regel var de också hos de äldre grekerna uteslutna från sådana). 'Oudeni exén Rhōmaíōn oūte kákēlon oūte cheirotéchnēn bíon échein'. Antikens människor kunde inte föreställa sig ett värdigt skråväsende sådant som i de medeltida städernas historia; och t.o.m. här sjönk den krigiska andan, då skråna fick övertaget över släkterna, för att slutligen slockna fullständigt; alltså också städernas anseende och frihet.⁴⁾

(De antika staternas stammar var indelade på två sätt, antingen efter *släkter* eller efter *orter*. *Släktstammarna* föregår i ålder ortsstammarna och undanträngs nästan överallt av dessa. Deras extremaste, strängaste form är kastindelningen, där den ena kasten är skild från den andra utan ömsesidig rätt till äktenskap, helt olika i rang, var och en med ett exklusivt, oföränderligt yrke. *Ortsstammarna* motsvarar ursprungligen en indelning av landskapet i distrikt och byar, så att den som bodde i en by vid den tid då den anlades, i Attika på Kleisthenes tid, inskrevs som dess 'demotes' i den 'fyle' till vars region den hörde. Nu förblev i regel hans ättlingar i denna 'fyle' och denna 'demos' oberoende av boningsort, varmed också denna indelning antog ett sken av släktskapsorganisation.⁵ De romerska *släkterna* bestod inte av blodsfränder; Cicero fogar uppgift om avstamning från fria medborgare till familjenamnet som kännetecken.⁶ De romerska 'gens'-medlemmarna hade gemensamma 'sacra', men detta förhållande upphörde senare (redan på Ciceros tid). Längst bibehölls rätten att ärva medlemmar av samma 'gens', som dött utan anhöriga eller testamente. Under den äldsta perioden fanns förpliktelsen för 'gens'-medlemmarna att bistå hjälpbehövande bland de sina i speciellt svåra situationer⁷. (Ursprungligen överallt hos tyskarna, längst hos dithmarserna⁸.) 'Gentes' var skrån⁹. Någon allmännare organisation än släktskapsorganisationen existerade inte under forntiden¹⁰. Så utgjorde de adliga Campbells och deras vasaller en klan hos gaelerna.¹¹⁾

Då patriciern i högre grad representerar samfundet, är han *possessor* av 'ager publicus' och utnyttjar denna genom sina klienter o.s.v. (tillägnar sig den också successivt). Det germanska samfundet koncentreras inte i staden; genom denna blotta koncentration – staden som centrum för lantlivet, lantarbetarnas boningsort, och likaså krigsföringens centrum – har samfundet som sådant en yttre existens skild från den enskildes. Den klassiska antika historien är stads-historia, men en historia om städer grundade på jordegendom och jordbruk; den asiatiska historien är en sorts odifferentierad enhet mellan stad och land; de egentliga stora städerna är endast att betrakta som furstliga lägerplatser, som en utväxt på den egentliga ekonomiska strukturen; medeltiden (germansk tid) utgår från landsbygden som säte för historien, vars vidare utveckling sedan utspelas i motsättningen mellan stad och land; den moderna historien utgörs av landsbygdens urbanisering, inte som under antiken i stadens ruralisering.

Genom samfundsmedlemmarnas koncentration i staden äger samfundet som sådant ekonomisk existens; blotta *tillvaron* av staden som sådan är väsensskild från den blotta existensen av en mångfald självständiga hushåll. Helheten består inte bara av sina delar. Den är en sorts självständig organism. Hos germanerna, bland vilka de enskilda familjeöverhuvudena slog sig

⁴ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 614 f.

⁵ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 317 f.

⁶ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 326

⁷ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 328 f.

⁸ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 330

⁹ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 331

¹⁰ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 333

¹¹ Jfr. Niebuhr, a.a., s. 335

ner i skogar, skilda åt genom långa avstånd,¹² existerar samfundet ytligt sett endast genom varje tillfälligt förenande av samfundets medlemmar, fastän dess *i sig existerande* enhet är given i härstamning, språk, gemensamt förflutet och gemensam historia o.s.v. Samfundet framträder alltså som *förenande (Vereinigung)*, inte som *förening (Verein)*, som enande, vars självständiga subjekt utgörs av jordägarna, inte som enhet. Samfundet existerar därför i praktiken inte som *stat, statsväsende*, såsom under antiken, eftersom den inte existerar som *stad*. För att samfundet skall erhålla verklig existens, måste de fria jordägarna *församlas*,¹³ medan det *existerar* utan sådana sammankomster, t.ex. i Rom, i *själva stadens* och dess styrande ämbetsmäns o.s.v. tillvaro. Också hos germanerna förekommer visserligen 'ager publicus', allmänningen eller folklandet (Volksland) till skillnad från de enskilda individernas egendom. Den är jaktmark, betesmark, avverkningsmark o.s.v., den del av landet, som inte kan delas upp, om den skall kunna tjänstgöra som produktionsmedel i denna speciella form. Denna 'ager publicus' framträder emellertid inte, som hos t.ex. romarna, som statens särskilda ekonomiska existens vid sidan av privatägarna, så att dessa är egentliga privatägare i den mån de är *uteslutna*, berövade (priviert) nyttjandet av 'ager publicus' såsom plebejerna. Hos germanerna framträder 'ager publicus' snarare som endast ett tillägg till den individuella egendomen, och figurerar som egendom endast i den mån den försvaras som en stams gemensamma egendom gentemot fientliga stammar.¹⁴ Den enskildes egendom framträder inte som förmedlad genom samfundet, utan samfundet och den gemensamma egendomen framträder som förmedlade, nämligen som de självständiga subjektens inbördes förhållande. Den ekonomiska helheten är i grunden innesluten i varje enskilt hushåll, som bildar ett självständigt produktionscentrum för sig (hantverk som kvinnornas rent husliga bisyssla o.s.v.). I den antika världen är staden med sitt landområde den ekonomiska helheten; i den germanska världen den enskilda boplatser, som själv framträder endast som en punkt i det tillhörande landområdet, där finns ingen koncentration av flera ägare, utan familjen framträder som en självständig enhet. I den (åtminstone förhärskande) asiatiska formen existerar ingen egendom utan endast innehav för den enskilde; samfundet är den egentlige verkliga ägaren – alltså existerar egendom endast som *gemensam egendom* i mark. Hos antikens människor (romarna som det mest klassiska exempel, förhållandet i dess renaste, mest utpräglade form) existerar en motsättningsform mellan statlig jordegendom och privat jordegendom, så att den senare existerar som förmedlad genom den förstnämnda, och så att den förstnämnda existerar i denna dubbla form. De privata jordägarna är därför samtidigt medborgare i staten. I ekonomiskt hänseende upplöses statsmedborgarskapet i den enkla formen, att lantmannen är innevånare i en stad. I den germanska formen är lantmannen inte medborgare i en stat, d.v.s. inte statsbo, utan grundvalen utgörs av den isolerade självständiga familjeboplatser, vars existens garanteras genom förbundet med andra sådana familjeboplatser, som tillhör samma stam, och genom deras tillfälliga sammankomster för sådant ömsesidigt stöd som aktualiseras i krig, kult, rättskipning o.s.v. Den individuella jordegendomen framträder här inte som en form i motsättning till samfundets jordegendom och inte heller som förmedlad genom denna, utan tvärtom. Samfundet existerar endast i dessa individuella jordägares förhållande till varandra. Samfundsegendomen som sådan framträder endast som gemensamt tillbehör till stammens individuella boplatser och de tillägnade markområdena. Samfundet är inte den substans av vilken den enskilde framträder endast som en tillfällig yttring; inte heller är det det allmänna, vilket som sådant är en *existerande enhet* såväl i sitt eget medvetande som i existensen av staden och stadens behov till skillnad från den enskilde och hans behov, eller i stadens markegendom som dess särskilda existens i motsats till samfundsmedlemmarnas särskilda ekonomiska tillvaro; istället är samfundet i sig givet för den individuella ägaren som det gemensamma i språk, blod o.s.v.;

¹² Jfr. Tacitus, *Germania* XVI

¹³ Jfr. Tacitus, a.a. XI-XIII

¹⁴ Jfr. Tacitus, a.a. XXIV

det existerar emellertid å andra sidan i deras *verkliga sammankomst* för gemensamma ändamål; i den mån det har någon särskild ekonomisk existens, i den gemensamt använda jakt-, betesmarken o.s.v., används den på detta sätt av varje individuell ägare som sådan, inte (som i Rom) i hans egenskap av representant för staten; den är verklig gemensam egendom för de individuella ägarna, inte för dessa ägares förening, vilken har en självständig existens i staden, som är skild från de enskilda ägarnas existens.

Det som det verkligen kommer an på här, är detta: I alla dessa former, i vilka jordegendom och jordbruk utgör grundvalen för den ekonomiska ordningen, och i vilka produktionen av bruksvärden därför är det ekonomiska målet, d.v.s. *reproduktion av individen* i bestämda relationer till sitt samfund, i vilket han utgör basen, är följande faktorer för handen:

1) Tillägnelse, inte genom arbetet, utan som en förutsättning för arbetet, av arbetets naturliga betingelser, av *jorden* som ursprungligt arbetsmedel, arbetsplats och källa för råmaterialet. Individen förhåller sig helt enkelt till arbetets objektiva betingelser som till sin egendom, som till sin subjektivitets oorganiska natur, i vilken han förverkligar sig själv; arbetets viktigaste betingelse framträder inte självt som arbetets *produkt*, utan existerar som *natur*; å ena sidan existerar den levande individen, å andra sidan jorden som betingelsen för dennes objektiva reproduktion.

2) Genom detta *förhållande* (Verhalten) till markområdet, till jorden, som den arbetande individens egendom framträder denne från början inte endast som arbetande individ i abstrakt mening, utan har en *objektiv existens* i ägandet av jorden, vilket är en *förutsättning* för hans verksamhet och inte framträder som endast dess resultat; det är i lika hög grad en förutsättning för hans verksamhet som hans hud, hans sinnesorgan, vilka han visserligen också reproducerar och utvecklar o.s.v. i livsprocessen, men som i sin tur är en förutsättning för denna reproduktionsprocess. Ägandet av jorden är omedelbart förmedlat genom individens av naturen uppkomna, mer eller mindre historiskt utvecklade och modifierade, tillvaro som *medlem av ett samfund* – hans av naturen uppkomna tillvaro som medlem av en stam o.s.v. En isolerad individ skulle lika lite kunna inneha egendom över ett markområde, som han skulle kunna tala. Däremot skulle han förvisso kunna leva av det (an ihm als der Substanz zehren) som djuren gör. Förhållandet till jorden som egendom är alltid förmedlat genom att stammen, samfundet i någon mer eller mindre ursprunglig eller redan historiskt mer utvecklad form, på fredlig väg eller med våld lägger under sig ett markområde. Individen kan här aldrig uppträda isolerad, d.v.s. som enbart fri arbetare. Om hans arbetes objektiva betingelser är förutsatta som hörande till honom, så är han själv subjektivt förutsatt som medlem av ett samfund, genom vilket hans förhållande till marken förmedlas. Hans relation till arbetets objektiva betingelser är förmedlad genom hans tillvaro som samfundsmedlem; å andra sidan är samfundets verkliga tillvaro bestämd genom den speciella formen av hans egendom över arbetets objektiva betingelser. Om denna egendom, förmedlad genom tillvaron i samfundet, framträder som *gemensam egendom*, varvid den enskilde endast är innehavare och det inte finns något privat markägarande – eller om egendomen framträder parallellt i den dubbla formen av stats- och privategendom, så att den senare dock framstår som bestämd av den förra, vilket medför att endast statsmedborgaren är och måste vara privatägare, medan å andra sidan hans egendom som statsmedborgare samtidigt har en särskild existens – eller om slutligen den gemensamma egendomen framträder endast som ett tillägg till den individuella egendomen, medan den senare utgör grundvalen, och om samfundet ö.h.t. inte har någon existens för sig utanför *församlingen* av samfundsmedlemmar och deras förening för gemensamma ändamål – dessa olika former av samfunds- eller stammedlemmarnas förhållande till stammens markområde, den jord på vilken denna slagit sig ner, är avhängiga dels av stammens naturliga anlag, dels av de ekonomiska betingelser under vilka den nu verkligen förhåller sig som ägare till markområdet, d.v.s. tillägnar sig dess avkastning genom

arbete. Detta är i sin tur avhängigt av klimat, markområdets fysiska beskaffenhet, det fysiskt betingade sättet att exploatera detta, förhållandet till fientliga stammar eller grannstammar och de förändringar som folkvandringar, historiska upplevelser o.s.v. medför. För att samfundet skall fortleva som tidigare, som sådant, fordras reproduktion av dess medlemmar under de förutsatta objektiva betingelserna. Själva produktionen, befolkningens tillväxt (också den tillhör produktionen), upphäver med nödvändighet successivt dessa betingelser, förstör dem istället för att reproducera dem o.s.v., och därmed går samfundet under tillsammans med de egendomsförhållanden, på vilka det baserades. Segast och längst håller sig med nödvändighet den asiatiske formen kvar. Detta ligger i dess förutsättning, nämligen att den enskilde inte blir självständig i förhållande till samfundet, och att produktionens självförsörjande kretslopp, enheten av jordbruk och hantverk existerar. Om den enskilde förändrar sitt förhållande till samfundet, så förändrar han därmed samfundet och inverkar destruktivt på detta liksom på dess ekonomiska förutsättning; å andra sidan framkallas förändringen av denna ekonomiska förutsättning genom dess egen dialektik, utarmning o.s.v. Särskilt krigsväsendets och erövringens inflytande, som t.ex. i Rom väsentligen tillhör samfundets ekonomiska förutsättningar, upphäver det reella band på vilket de är beroende. I alla dessa former utgörs utvecklingens grundval av de för *reproduktionen på förhand givna* förhållanden – mer eller mindre ursprungliga eller också historiskt tillkomna men traditionaliserade –, som den enskilde står i till sitt samfund, och av en *bestämd*, för den enskilde *på förhand bestämd*, tillvaro såväl i förhållande till arbetet som till den enskildes medarbetare, stamfränder o.s.v. Utvecklingen är därför på förhand *begränsad*, men åstadkommer förfall och undergång då gränserna överskridits.¹⁵ Detta sker genom slaveriets utveckling, koncentrationen av jordinnehavet, utbyte, penningväsen, erövring o.s.v., såsom hos romarna, fastän alla dessa element till en viss punkt förefaller vara förenliga med grundvalen och delvis förefaller vara oskyldiga utvidgningar, delvis blotta missbruk, som vuxit fram ur denna. Individerna kan framstå som betydelsefulla. Men varken individens eller samhällets fria utveckling är tänkbar här, eftersom en sådan utveckling står i motsättning till det ursprungliga förhållandet.¹⁶

Vi finner ingen undersökning under antiken av vilken form av jordegendom o.s.v., som är den mest produktiva, som skapar störst rikedom. Rikedomen framträder inte som produktionens syfte, fastän Cato mycket väl kan undersöka vilken behandling av åkrarna, som ger störst avkastning¹⁷, och fastän Brutus t.o.m. kan låna ut sina pengar mot högsta ränta¹⁸. Undersökningen gäller alltid vilken egendomsform, som skapar den bästa medborgaren. Som självändamål uppträder rikedom endast bland de fåtaliga handelsfolken – monopolister över 'carrying trade' – som lever i den antika världens porer liksom judarna i medeltidssamhället. Nu är rikedom å ena sidan ett ting, förverkligad i ting, i materiella produkter, gentemot vilka människorna står som subjekt; å andra sidan innebär den som värde endast kontrollen över främmande arbete, med privatkonsumtionen, inte makten, som mål. I alla former framträder den i form av föremål, vare sig det är som ett ting eller som en social relation genom förmedling av ett ting, som ligger utanför och stundom vid sidan av individen. Sålunda förefaller det antika synsättet, enligt vilket människan alltid framträder som produktionens ändamål, om än för inskränkta nationella, religiösa eller politiska syften, vara högst sublimt i jämförelse med synsättet i den moderna världen, där produktionen framträder som människans ändamål och rikedom som produktionens ändamål. Men när den inskränkta borgerliga formen har skalats av, vad är då rikedom annat än universaliteten i individernas behov, förmågor, njutningar, produktivkrafter o.s.v., som framkallas genom det universella utbytet? Vad är det, om inte den

¹⁵ Jfr. Georg Wilhelm Hegel, *Sämtliche Werke*. Jubiläumsausgabe in zwanzig Banden. /.../ neu herausgegeben von Hermann Glockner, Stuttgart 1927-1929, Bd. IV, s. 417

¹⁶ Jfr. Hegel, a.a. Bd. XII, s. 254-263

¹⁷ Jfr. Marcus Porcius Cato, *De re rustica*

¹⁸ Jfr. Marcus Tullius Cicero, *Epistolarum ad Atticum Liber Quintus*

fulla utvecklingen av det mänskliga herraväldet över naturkrafterna, såväl den s.k. naturens som den mänskliga naturens krafter? Vad är den, om inte den absoluta utvecklingen av hennes skapande anlag, utan någon annan förutsättning än den föregående historiska utvecklingen, som gör denna utvecklingens totalitet, d.v.s. utvecklingen av alla mänskliga krafter som sådana och inte mätta enligt någon *på förhand given* måttstock, till självändamål? Vad är det, om inte den utveckling i vilken människan inte reproducerar sig i någon bestämd form, utan producerar sin totalitet, inte försöker bli något som redan blivit till, utan befinner sig i blivandets absoluta rörelse? I den borgerliga ekonomin – och i den produktionsepok som motsvarar denna – framträder detta fullständiga utarbetande av människans inre som fullständig uttömning, och denna universella objektivisering framträder som total alienation, och nedrivandet av varje bestämt ensidigt ändamål framträder som uppoffrande av självändamålet under ett helt utanförhängande ändamål. Därför framträder å ena sidan den naiva antiken som överlägsen.¹⁹ Å andra sidan är den detta endast vad beträffar sluten gestalt, form, och given begränsning. Den innebär tillfredsställelse på ett inskränkt plan, medan den moderna världen antingen lämnar oss otillfredsställda, eller är *gemen*, där den framträder som tillfredsställd i sig.

Vad herr Proudhon kallar egendomens *utom-ekonomiska* uppkomst, varmed han förstår just jordegendomen, är individens förborgerliga förhållande till arbetets objektiva betingelser, och speciellt arbetets *naturliga* – objektiva – betingelser. Liksom det arbetande subjektet är en naturlig individ, naturlig tillvaro, framträder nämligen hans arbetes första betingelse som natur, jord, som hans oorganiska kropp; som subjekt är han själv inte bara den organiska kroppen, utan också denna oorganiska natur. Denna betingelse är inte producerad av honom, utan given på förhand, förutsatt för honom som naturlig tillvaro utanför honom. Innan vi närmare analyserar detta, skall vi ännu säga följande: Den gode Proudhon inte bara kunde, utan måste, tillerkänna också *kapitalet* och *lönarbetet* – i sin egenskap av egendomsformer – *utom-ekonomiskt* ursprung. Ty det faktum att arbetets objektiva betingelser är skilda från arbetaren som *kapital* ur arbetarens synpunkt, och att *arbetaren* är egendomslös, abstrakt arbetare, ur kapitalistens synpunkt – utbytet i den form det äger rum mellan värde och levande arbete – är underordnat en *historisk process*, trots att kapital och lönarbete själva reproducerar detta förhållande och utvecklar det i dess objektiva utsträckning och på djupet; denna historiska process utgör som vi sett kapitalets och lönarbetets ursprungshistoria. Egendomens *utom-ekonomiska* uppkomst är med andra ord detsamma som den *historiska uppkomsten* av den borgerliga ekonomin, av de produktionsformer, som uttrycks teoretiskt eller idealt genom den politiska ekonomins kategorier. Att den förborgerliga historien, och var och en av dess faser emellertid också har sin *ekonomi* och en *ekonomisk grundval* för sin utveckling, är ett påstående som egentligen endast är tautologin, att människans liv alltid har varit beroende av produktionen, på ett eller annat sätt av den samhällliga produktionen, vars förhållanden vi kallar just ekonomiska förhållanden.

Produktionens ursprungliga betingelser (eller, vad som är samma sak, det genom den naturliga sexualprocessen ökande människoantalets reproduktion; ty om denna reproduktion å ena sidan framträder som subjektets tillägnelse av objektet, framträder den å den andra sidan också som utformandet och undertryckandet av objektet för ett subjektivt ändamål, dess förvandling till den subjektiva verksamhetens resultat och behållare) kan ursprungligen *inte själva* vara *producerade* – vara resultat av produktion. Det är inte *enheten* mellan de levande och verksamma människorna och de naturliga, oorganiska betingelserna för deras materialutbyte med naturen, och därmed deras tillägnelse av naturen, som fordrar en förklaring eller är resultatet av en historisk process, utan *åtskillnaden* mellan dessa oorganiska betingelser för den mänskliga tillvaron och denna verksamma tillvaro, på det sätt som denna åtskillnad existerar fullt utvecklad först i förhållandet mellan lönarbete och kapital. I slav- och livegen-

¹⁹ Jfr. Friedrich Schiller, ”Die Götter Griechenlands”

skapsförhållandet existerar inte denna åtskillnad, utan en del av samhället behandlas av en annan som endast en *oorganisk och naturlig* betingelse för den egna reproduktionen. Slaven står inte i något som helst förhållande till sitt arbetes objektiva betingelser, utan *arbetet* självt, såväl i form av slaven som av den livegne, inordnas som *oorganisk betingelse* för produktionen i raden av andra naturföreteelser, vid sidan av djuret eller som bihang till jorden. Produktionens ursprungliga betingelser framträder med andra ord som producentens naturförutsättningar, *naturliga existensbetingelser*, precis som hans levande kropp, såvitt han reproducerar och utvecklar den, ursprungligen inte konstitueras av honom själv, utan uppträder som en *förutsättning* för honom; hans egen (kroppsliga) tillvaro är en naturlig förutsättning, som han inte konstituerat. Dessa *naturliga existensbetingelser*, till vilka han förhåller sig som till sin egen oorganiska kropp, är i sig själva tvåfaldiga: 1) av subjektiv och 2) av objektiv natur. Han existerar som medlem av en familj, stam, 'tribus' o.s.v., som sedan genom beblandning med och motsättning till andra familjer o.s.v. antar historiskt varierande gestalter; och som en sådan medlem förhåller han sig till en bestämd natur (jord, landområde) som till sin egen oorganiska tillvaro, såsom betingelse för sin produktion och reproduktion. Som naturlig medlem av samfundet har han del i den gemensamma egendomen och besitter en särskild del av denna, på samma sätt som han såsom romersk medborgare till födseln har ideala anspråk på (åtminstone) 'ager publicus' och så och så många 'jugera' jord o.s.v. Hans *egendom*, d.v.s. hans förhållande till sina naturliga produktionsförutsättningar som hörande till sig, som *sina egna*, är förmedlad genom att han själv är naturlig medlem av ett samfund. (Den abstrakta föreställningen om ett samfund i vilket medlemmarna inte har någonting gemensamt, utom kanske språket o.s.v. och knappt det, är uppenbarligen produkten av ett mycket senare historiskt tillstånd.) Vad gäller den enskilde, är det t.ex. klart, att han förhåller sig t.o.m. till språket som *sitt eget* endast i sin egenskap av naturlig medlem av ett mänskligt samfund. Som en enskilds produkt är språket en omöjlighet. Men detta gäller i lika hög grad om egendomen.

Språket är i sig självt i lika hög grad en produkt av samfundet, som det i ett annat avseende utgör själva samfundets tillvaro, dess tillvaro som verbalt uttryck (das selbstredende Dasein).

(Den gemensamma produktionen och kollektivegendomen, såsom den förekommer t.ex. i Peru, är uppenbarligen en *sekundär* form, införd och överförd dit av erövrande stammar, som inom sig själva hade erfarenhet av kollektivegendomen och den gemensamma produktionen i den gamla enklare formen, såsom den förekommer i Indien och bland slaverna. Likaså förefaller den form som vi finner hos t.ex. kelterna i Wales, vara en dit överförd, *sekundär* form, införd av erövrare bland de underordnade besegrade stammarna. Detta systems fulländning och dess systematiska utarbetande från ett *högsta centrum* påvisar denna sena uppkomst. Precis som den till England införda feodalismen var formellt mer fulländad än den som uppstått på ett naturligt sätt i Frankrike.)

(Bland de nomadiserade herdestammarna – och alla herdefolk är ursprungligen nomadiserande – framträder jorden liksom de andra naturbetingelserna i elementär oändlighet, t.ex. i de asiatiska stäpperna och i den asiatiska högplatån. De betas av o.s.v., konsumeras av hjordarna, på vilka herdefolken i sin tur livnär sig. Herdefolken förhåller sig till naturbetingelserna som till sin egendom, fastän de aldrig fixerar denna egendom. Så är fallet med jaktmarken hos de vilda indianstammarna i Amerika; stammen betraktar en viss region som sitt jaktområde och försvarar det med våld mot andra stammar, eller försöker fördriva andra stammar från det område som dessa försvarar. Bland de nomadiserande herdestammarna är samfundet alltid reellt förenat såsom resällskap, karavan, hord, och formerna för över- och underordning utvecklas ur detta levnadssätts betingelser. Här blir i realiteten endast hjorden, inte jorden, *tillägnad* och *reproducerad*; den senare utnyttjas emellertid alltid temporärt *kollektivt* på varje uppehålls-ort.)

Den enda begränsning som samfundet kan stöta på i sitt förhållande till de naturliga produktionsbetingelserna – jorden – som sina egna, är (om vi genast övergår till de bofasta folken) ett *annat samfund*, som redan tar dessa i anspråk som sin oorganiska kropp. *Kriget* är därför ett av de ursprungligaste arbetena för vart och ett av dessa naturliga samfund, såväl för att försvara egendomen som för att nyförvärva sådan. (Vi kan här i praktiken nöja oss med att nämna den ursprungliga egendomen över ett markområde, ty bland herdefolken är egendomen över jorden i naturen förefintliga produkter – fåren -samtidigt egendomen över de betesmarker som de genomströvar. I egendomen över ett markområde är ö.h.t. egendomen över dettas organiska produkter inbegripna.)

(Erövrar människan själv som organiskt tillbehör till ett markområde tillsammans med detta, så erövrar han som en av produktionsbetingelserna, och på detta sätt uppkommer slaveri och livegenskap, som snart förvrider och förändrar varje samfunds ursprungliga former, för att själv blir dess grundval. Den enkla konstruktionen bestäms därigenom negativt.)

Egendom innebär alltså ursprungligen ingenting annat än människans förhållande till sina ursprungliga produktionsbetingelser som hörande till honom, som *förutsatta tillsammans med hans egen tillvaro*; förhållandet till dessa som *naturliga förutsättningar* för honom själv, vilka så att säga utgör endast hans förlängda kropp. Han står därmed egentligen inte i något förhållande till sina produktionsbetingelser, utan existerar på ett tvåfaldigt sätt, dels subjektivt som sig själv, dels objektivt i dessa sina naturliga oorganiska existensbetingelser. Dessa *naturliga produktionsbetingelser* är tvåfaldiga:

- 1) Hans tillvaro som medlem av ett samfund; alltså existensen av detta samfund, som i sin ursprungliga form är ett *stamväsen*, eller ett mer eller mindre modifierat *stamväsen*;
- 2) förhållandet till ett markområde, förmedlat genom samfundet, som till *sin egendom*, som gemensam jordegendom, och samtidigt *enskild besittning* för den enskilde, eller på ett sådant sätt, att endast avkastningen delas, medan själva jorden och bearbetningen av denna förblir gemensam. (Däremot framträder alltid *boningar* o.s.v., om det också rör sig om skyternas vagnar, i den enskildes besittning.)

En naturlig produktionsbetingelse för den enskilde individen är, att han tillhör ett *av naturen uppkommet samhälle*, en *stam* o.s.v. Detta är en betingelse redan för t.ex. hans språk o.s.v. Hans egen produktiva tillvaro är möjlig under denna förutsättning. Hans subjektiva tillvaro är därigenom som sådan betingad, likaväl som den är betingad genom förhållandet till jorden som hans arbetsplats. (Egendomen är visserligen ursprungligen *rörlig*, ty människorna bemäktigar sig i första hand jordens färdiga produkter, till vilka bl.a. också jorden hör, och bland dem speciellt de som går att tämja, men t.o.m. detta tillstånd – jakt, fiske, boskapskötsel, att livnära sig på trädens frukter o.s.v. – förutsätter alltid tillägnelse av jorden, vare sig det är för en fast boplats, eller för att ströva omkring, eller för bete åt djuren o.s.v.)

Egendomen innebär alltså *att tillhöra en stam* (samfund) (att ha subjektiv-objektiv existens inom denna) och, genom förmedling av detta samfunds förhållande till ett landområde, till jorden som den egna oorganiska kroppen, innebär egendomen individens förhållande till ett landområde, till produktionens yttre urbetingelse, eftersom jorden är råmaterial, arbetsmedel och produkt i ett, som till den egna individualitetens förutsättningar, dess existensformer. Vi *reducerar denna egendom till förhållandet till produktionsbetingelserna*. Varför inte konsumtionsbetingelserna, när individens produktion ursprungligen inskränker sig till att reproducera den egna kroppen genom tillägnelse av färdiga föremål, framställda av naturen själv för konsumtion? T.o.m. där det endast gäller att *hitta*, att *upptäcka*, fordrar detta snart ansträngning, arbete – som vid jakt, fiske, boskapskötsel – och produktion (d.v.s. utveckling) av vissa färdigheter från subjektets sida. Dessutom är tillstånd i vilka man kan tillgripa vad som finns till hands utan alla arbetsmedel (d.v.s. för produktionen redan avsedda arbets-

produkter), utan ändring av formen o.s.v., mycket snart passerade och ingenstädes att betrakta som normala tillstånd, inte heller som ursprungligen normala tillstånd. Dessutom inbegriper de ursprungliga produktionsbetingelserna material, som kan konsumeras omedelbart, utan arbete, såsom frukter, djur o.s.v.; själva konsumtionsfonden framträder alltså som en beståndsdel i den *ursprungliga produktionsfonden*.

Grundbetingelsen för den egendom, som vilar på stamväsendet (i vilket samfundet ursprungligen upplöses) – att vara medlem av stammen – gör den som underkuvats av en främmande stam, den underkastade, *egendomslös* och gör den själv till en av de *oorganiska betingelserna* för den senares reproduktion, till vilka detta förhåller sig som till sin egendom. Slaveri och livegenskap är därför endast vidareutvecklingar av den på stamväsendet vilande egendomen. De modifierar med nödvändighet alla dennas former. Minst är de i stånd till detta inom den asiatiska formen. I den självförsörjande enhet av hantverk och jordbruk på vilken denna form vilar, är erövringen inte en lika nödvändig förutsättning, som där *jordegendom, åkerbruk*, är uteslutande förhärskande. Eftersom den enskilde å andra sidan aldrig blir ägare i denna form, utan endast innehavare, är han i grunden själv egendom, slav åt den i vilken samfundets enhet består. Här upphäver inte slaveriet arbetets betingelser och inte heller modifierar det det grundläggande förhållandet.

Det är nu vidare klart, att såvitt egendomen är det medvetna förhållandet – och vad gäller den enskilde, det av samfundet konstituerade och som lag proklamerade och garanterade förhållandet – till produktionsbetingelserna som egendom, varvid alltså producentens tillvaro framträder som en tillvaro under *till honom hörande* objektiva betingelser, förverkligas egendomen först genom själva produktionen. Den verkliga tillgången sker först i den verksamma, reella, inte i den tänkta, relationen till dessa betingelser – dess verkliga konstituerande som hans subjektiva verksamhets betingelser.

Därmed är det emellertid också klart, att *dessa betingelser förändras*. Genom stammarnas jakt blir jordområdet först jaktrevir; först genom jordbruket konstitueras jorden, markområdet, som individens förlängda kropp. Sedan *staden Rom* byggts och det omkringliggande slättlandet hade brukats av dess medborgare, hade samfundets betingelser blivit annorlunda än tidigare. Målet för alla dessa samfund är att leva kvar, d.v.s. *reproduktion av de individer som utgör samfundet, såsom ägare, d.v.s. i samma objektiva existenssätt som samtidigt är medlemmarnas inbördes förhållande och därför utgör själva samfundet. Denna reproduktion är emellertid samtidigt nyreproduktion och destruktion av den gamla formen*. Där t.ex. varje individ skall inneha en viss åkerareal, är redan befolkningstillväxten ett hinder. Skall detta övervinnas, så fordras kolonisering, och denna nödvändiggör erövringskrig. Därmed följer slavar o.s.v., eller också ökas betydelsen av 'ager publicus', och därmed av patricierna, vilka representerar samfundet, o.s.v. På detta sätt innesluter bibehållandet av det gamla samfundet förstörandet av de betingelser på vilka detta vilar, och slår om i dess motsats. Skulle man t.ex. tänka sig, att produktiviteten skulle ökas på en och samma yta genom produktivkrafternas utveckling o.s.v., (som inom det ålderdomliga jordbruket är just det som utvecklas allra långsammast) så skulle detta innebära nya metoder, arbetskombinationer, användandet av en stor del av dagen till jordbruksarbete o.s.v., och därmed skulle åter samfundets gamla ekonomiska betingelser upphävas. I själva reproduktionsakten ändras inte bara de objektiva betingelserna, så uppkommer t.ex. staden ur byn, röjd åker ur vildmarken o.s.v., utan också producenterna förändras. Detta sker i det att de utvecklar nya kvaliteter, utvecklar och förändrar sig själva genom produktionen, skapar nya krafter och nya föreställningar, nya kommunikationsformer, nya behov och ett nytt språk. Ju ålderdomligare själva produktionssättet är – och det består längre inom jordbruket; ännu längre inom den orientaliska kompletteringen av jordbruk och hantverk – d.v.s. i ju högre grad tillgågens *verkliga process* förblir densamma, desto konstantare är de gamla egendomsformerna och därmed samfundet ö.h.t. Där en separation redan

ägt rum mellan stammedlemmarna i deras egenskap av privatägare respektive av stadssamfällighet och stadsterritorieägare, inträder också redan betingelser genom vilka den enskilde kan *förlora* sin egendom, d.v.s. det dubbla förhållande som gör honom till jämställd medborgare, samfundsmedlem, och till *ägare*. I den orientaliska formen är denna *förlust* knappast möjlig, utom genom helt yttre påverkan, eftersom den enskilde medlemmen av samfundet aldrig inträder i den fria relation till detta, genom vilket han kan bli av med sitt (objektiva, ekonomiska) band (till detta). Han är fastvuxen. Detta ligger också i föreningen av hantverk och jordbruk, av stad (by) och landsbygd. Redan under antiken framträdde hantverket som ett fördärv (en sysselsättning för frigivna slavar, klienter, främlingar). Denna utveckling av det produktiva arbetet (lösgjort från den rena underordningen under jordbruket som arbete i hemmen för de fria medborgarna, hantverk bestämt endast för jordbruk och krig, eller använt till kult och för samfundets räkning – som husbygge, vägbygge, tempelbygge), som med nödvändighet framkallas av umgänge med främlingar, slavar, av lusten att byta ut merprodukter o.s.v., upplöser det produktionssätt på vilket samfundet vilar, och på vilket därför den *objektivt enskilde*, d.v.s. den som romare, grek o.s.v., bestämde enskilde är beroende. Utbytet har samma verkan; skuldsättningen o.s.v.

Den ursprungliga enheten mellan en bestämd samfunds-(stam-)form och därmed sammanhängande form av egendom över naturen eller förhållande till produktionens objektiva betingelser som naturtillvaro, som den enskildes objektiva tillvaro förmedlad genom samfundet – denna enhet vars ena aspekt är den speciella egendomsformen – har sin levande verklighet i ett bestämt *produktionssätt*, som framträder som individernas förhållande till varandra och som deras bestämda verksamma förhållande till den oorganiska naturen, deras bestämda arbetssätt (som alltid är familjearbete, ofta samfundsarbete). Som den första stora produktivkraften framträder själva samfundet; allt efter produktionsbetingelsernas särskilda art (t.ex. boskapsskötsel, jordbruk) utvecklas särskilda produktionssätt och särskilda produktivkrafter, såväl subjektiva, vilka framträder som individernas egenskaper, som objektiva.

I sista hand upplöses såväl samfundet som den på detta baserade egendomen i en bestämd nivå i utvecklingen av de arbetande subjektens produktivkrafter – som motsvarar bestämda förhållanden mellan dem inbördes och till naturen. Till en viss punkt reproduktion, som sedan slår om i upplösning.

Egendom innebär alltså ursprungligen – och så är fallet i dess asiatiska, slaviska, antika och germanska former – det arbetande (producerande) subjektets (eller det sig reproducerande subjektets) förhållande till sin produktions och sin reproduktions betingelser som till sin egendom. Den kommer därför att anta olika former allt efter denna produktions betingelser. Själva produktionen har till syfte att reproducera producenten genom dessa objektiva betingelser för hans existens. Detta förhållande som ägare – inte som resultat av, utan som förutsättning för arbetet, d.v.s. produktionen – förutsätter en bestämd tillvaro för individen som medlem av en stam eller ett samfund (vars egendom han själv är intill en viss punkt). Slaveri, livegenskap o.s.v., där arbetaren själv framträder bland de naturliga betingelserna för en tredje individs eller ett samfunds produktion²⁰ (detta är *inte* fallet t.ex. inom Orientens allmänna slaveri, *endast* ur europeisk synvinkel, och där egendomen alltså inte längre är den själv arbetande individens förhållande till de objektiva arbetsbetingelserna, är alltid sekundära, aldrig ursprungliga, fastän de är ett nödvändigt och konsekvent resultat av den form av egendom som grundats på samfundet och på arbete i samfundet. Det är visserligen mycket lätt att föreställa sig, att en kraftigare, fysiskt överlägsen, individ, sedan han först fångat djur, därpå fångar människor, för att genom dem låta fånga djur; med ett ord betjäna sig av människan som en naturligt existerande betingelse för sin reproduktion likaväl som av

²⁰ Jfr. Hegel, a.a. Bd. VII, s. 111 f.

vilken annan naturföreteelse som helst. Men ett sådant synsätt är enfaldigt – fastän det är riktigt ur en given stams eller ett givet samfunds synpunkt – eftersom det utgår från den *individualiserade* människan. Människan individualiseras först genom den historiska processen. Han framträder ursprungligen som ett *artväsen, stamväsen, hjorddjur* – om också på intet sätt som ett 'zôon politikón' i politisk mening. Utbytet är självt ett av huvudmedlen för individualiseringen. Det gör hjordväsendet överflödigt och upplöser det. Så snart saken tagit den vändningen, att han som enskild endast står i relation till sig själv, har emellertid medlen att konstituera sig som enskild blivit det, varigenom han gör sig allmän och gemen²¹. I detta samfund är den enskildes objektiva tillvaro som ägare, t.ex. jordägare, förutsatt, nämligen genom de bestämda betingelser som kedjar honom till samfundet, eller snarare gör honom till en länk i denna kedja. I det borgerliga samhället existerar arbetare t.ex. utan något objekt, subjektivt, men det ting som han *konfronterar med*, har nu blivit det *sanna samfundet*, som han söker förtära, och som förtär honom.

Alla former (mer eller mindre ursprungliga, men alla samtidigt också resultat av en historisk process) i vilka samfundet inordnar subjekten i en bestämd objektiv enhet med deras produktionsbetingelser, eller där en bestämd subjektiv tillvaro är underordnad samfundens själva som produktionsbetingelser, motsvarar med nödvändighet en endast begränsad och principiellt begränsad utveckling av produktivkrafterna. Produktivkrafternas utveckling upplöser formerna, och deras upplösning är själv en utveckling av de mänskliga produktivkrafterna. Man arbetar först utifrån en bestämd grundval – först ursprunglig – sedan en historisk förutsättning. Därefter upphävs emellertid denna grundval eller förutsättning själv eller också blir den en försvinnande förutsättning, som blivit för trång för den progressiva människohopens utveckling.

I den mån den antika jordegendomen åter framträder i den moderna jordlottsegendomen, hör den själv till den politiska ekonomin, och vi kommer att behandla den i avsnittet om jordegendomen.

(Till allt detta skall vi återkomma mer inträngande och utförligt.)

Det vi härnäst kommer in på är, att arbetets förhållande till kapitalet och till arbetets objektiva betingelser som kapital förutsätter en historisk process, som upplöser de olika former i vilka arbetaren är ägare, eller där ägaren arbetar. Alltså f.a.: 1) Upplösning av förhållandet till jorden – markområdet – som naturlig produktionsbetingelse, till vilken individen förhåller sig som till sin egen oorganiska tillvaro, som till sina krafterns laboratorium och sin viljas domän. Alla former i vilka denna egendom förekommer, förutsätter ett *samfund*, vars medlemmar i denna sin egenskap är *ägare*, trots att formella skillnader är möjliga dem emellan. Den ursprungliga formen av denna egendomstyp är därför den *omedelbara kollektivegendomen* (*orientalisk form*, modifierad i den slaviska formen; utvecklade till sin motsats i den antika och germanska egendomsformen, varvid den dock förblir den dolda, om också motsatta, grundvalen).

2) *Upplösning av de förhållanden* i vilka individen framträder som *ägare av arbetsmedlet*. Liksom den ovan nämnda formen av jordegendom förutsätter ett *verkligt samfund*, så förutsätter denna arbetarens äganderätt till arbetsmedlet en särskild utvecklingsform av manufakturarbetet som *hantverksarbete*; därmed är skrå- och korporationsväsendet o.s.v. förbundet. (Det fororientaliska manufakturväsendet kan innefattas redan under 1 ovan.) Här är själva arbetet ännu halvt hantverksmässigt, halvt självändamål o.s.v. Kapitalisten själv är ännu en hantverksmästare. Med den särskilda arbetsskickligheten säkras också innehav av arbetsmedlen o.s.v. o.s.v. I viss utsträckning uppträder så ärftlighet av arbetssätt med

²¹ Jfr. Friedrich Schiller, *Maria Stuart*. Ein Trauerspiel, Akt 3, scen 4

arbetsorganisationen och arbetsmedlen. Medeltida stadsväsen. Arbetet är ännu individens eget; en bestämd själv tillräcklig utveckling av ensidiga färdigheter o.s.v.

3) Inbegripet i båda förhållandena är att individen innehar konsumtionsmedlen före produktionen, vilket är nödvändigt för att leva som producent – alltså medan hans produktion pågår, *innan* den avslutats. Som jordägare framträder han som direkt försedd med den behövliga konsumtionsfonden. Som hantverksmästare har han ärvt, förtjänat, sparat ihop till den, och som hantverkaryngling är han först *lärling*, varvid han ännu inte alls framträder som egentlig, självständig arbetare, utan patriarkaliskt delar kosten med mästaren. Som (verklig) gesäll har han en viss delaktighet i den av mästaren innehavda konsumtionsfonden. Är den också inte gesällens *egendom*, så är han dock åtminstone genom skråets lagar, dess seder o.s.v., medinnehavare. (Detta skall behandlas utförligare.)

4) Å andra sidan också *upplösning* av de förhållanden i vilka *arbetaren själv*, den *levande arbetskraften* själv ännu *omedelbart* tillhör de *objektiva produktionsbetingelserna*, och tillägnas som sådan – alltså är slavar och livegna. För kapitalet är inte arbetaren, utan endast arbetet, en produktionsbetingelse. Kan kapitalet låta utföra arbetet genom maskiner, eller rent av genom vatten, luft, så mycket bättre. Och det tillägnar sig inte arbetaren utan hans arbete – inte omedelbart utan genom utbytet.

Dessa är nu å ena sidan historiska förutsättningar för att arbetaren skall uppträda som fri arbetare, som objektivlös, ren subjektiv arbetsförmåga gentemot produktionens objektiva betingelser som hans *icke-egendom*, som *främmande egendom*, som *värde* vilket existerar för sig självt, som kapital. Å andra sidan uppstår frågan, vilka betingelser som fordras för att han skall finna ett *kapital* som konfronterar honom.

(I kapitalets formel, där det levande arbetet förhåller sig såväl till råmaterialet, som till arbetsmedlet och till de livsmedel som är nödvändiga under arbetet, som till något negativt, till icke-egendom, är i första hand *icke-jordegömden inbegripen*, eller också är det tillstånd negerat i vilket den arbetande individen förhåller sig till ett markområde, till jorden, som till sin egendom, d.v.s. i vilket han arbetar, producerar, såsom ägare till ett landområde. I bästa fall förhåller han sig inte bara som arbetare till landområdet, utan som landområdets ägare förhåller han sig till sig själv som arbetande subjekt. Egendomen över ett landområde innesluter potentiellt såväl egendomen över råmaterialet, som över det ursprungliga arbetsmedlet, själva jorden, och över dennas produkter. Att man förhåller sig till jorden som ägare innebär i den ursprungligaste formen, att man i jorden finner råmaterial, arbetsmedel och livsmedel, som skapats av jorden själv, inte genom arbetet. Då detta förhållande reproduceras, framträder sekundära arbetsmedel och produkter av jorden, vilka skapats genom själva arbetet, såsom inneslutna i jordegömden i dess primitiva former. Detta historiska tillstånd negeras alltså i första hand som det fullständigare egendomsförhållandet i arbetarens relation till arbetsbetingelserna som kapital. Detta är det historiska tillståndet nummer 1, som negeras eller förutsätts som historiskt upplöst i denna relation.

Men i det andra förhållandet är redan en andra historisk nivå förutsatt bredvid och utanför den första. Där har nämligen *egendomen över arbetsmedlet*, eller arbetarens förhållande till arbetsmedlet som sin egendom, varvid han arbetar som arbetsmedlets ägare (vilket dessutom förutsätter att arbetsmedlet underordnas hans individuella arbete, d.v.s. förutsätter att arbetets produktivkraft befinner sig på en synnerligen begränsad utvecklingsnivå), där har denna form av *arbetaren som ägare* eller av den *arbetande ägaren* redan konstituerats som självständig form – arbetets hantverksmässiga och urbana utveckling – bredvid och utanför jordegömden, inte som i det första fallet som uttryck för jordegömden och underordnad denna. Där är alltså också materialet och livsmedlen *förmedlade* som hantverksegendom, förmedlade genom hans hantverk, genom hans egendom över redskapet. Den första formen måste själv

framtråda betydligt modifierad genom att *detta andra slag av egendom* eller den *arbetande ägaren görs självständig*. Då arbetsmedlet självt är en produkt av arbetet, så att det element som konstituerar egendomen redan är konstituerat genom arbetet, kan samfundet här inte längre framtråda i den ursprungliga formen som i det första fallet – det samfund på vilket detta slag av egendom grundats. Det framträder istället som ett självt redan producerat, uppkommet, sekundärt, av arbetaren själv redan producerat, samfund. Det är klart, att där egendomen över arbetsmedlet utgör arbetets förhållande till produktionsbetingelserna som egendom, där framträder arbetsmedlet i det verkliga arbetet *endast som medel* för det individuella arbetet; konsten att verkligen tillägna sig arbetsmedlet, att handha det som arbetsmedel, framträder som arbetarens särskilda färdighet, som konstituerar honom som ägare till arbetsmedlet. Kort sagt, skråkorporationsväsendets väsentliga karaktär, det hantverksmässiga arbetet som konstituerar sitt subjekt som ägare, kan upplösas i förhållandet till produktionsmedlet – arbetsmedlet som egendom – till skillnad från förhållandet till jorden, till markområdet (till råmaterialen som sådant) som egendom. Att förhållandet till detta enda moment av produktionsbetingelserna konstituerar det arbetande subjektet som ägare, gör honom till arbetande ägare, detta historiska tillstånd nummer 2, som till sin natur endast kan existera som motsats, eller om man vill som komplement, till det modifierade första tillståndet, är också det negerat i kapitalets första formel.

Den tredje *möjliga formen*, nämligen att förhålla sig som ägare endast till livsmedlen, att betrakta dem som det arbetande subjektets naturliga förutsättning, utan att förhålla sig till vare sig markområdet eller arbetsmedlet, alltså inte heller till arbetet självt, som till sin egendom, är i grunden slaveriets och livegenskapens formel, som också den negeras, konstitueras som historiskt upplöst tillstånd, i arbetarens förhållande till produktionsbetingelserna som kapital.

Egendomens urformer upplöses med nödvändighet i förhållandet till de olika objektiva moment som betingar produktionen, som egendom; de utgör den ekonomiska grundvalen för olika samfundsformer, likaväl som de å sin sida har olika samfundsformer som förutsättning. Dessa former modifieras väsentligt genom att arbetet förvandlas till en av de *objektiva produktionsbetingelserna* (livegenskap och slaveri), varigenom den enkelt affirmativa karaktären hos alla till nummer 1 hörande egendomsformer går förlorad och modifieras. De innesluter alla i sig slaveriet som möjlighet och detta kan därmed upphäva dem. Vad nummer 2 beträffar, där den särskilda typen av arbete – mästerskap i detta och därmed korresponderande egendom över arbetsmedlet innebär egendom över produktionsbetingelserna, så utesluter det visserligen slaveri och livegenskap, men kan erhålla en analog negativ utveckling i form av kastväsendet.)

(Den tredje formen av egendom, nämligen den över livsmedlen, kan – när den inte upplöses i slaveri och livegenskap – inte innehålla den *arbetande* individens förhållande till produktions- och därför existensbetingelserna; den kan därför endast vara det förhållande i vilket en medlem av det ursprungliga, på jordegendom grundade, samfundet befinner sig, då han förlorat sin jordegendom och ännu inte nått fram till egendomstyp nummer 2, såsom Roms 'plebs' vid tiden för 'panes et circenses'.)

(Det förhållande i vilket 'retainers' står till sin herre, eller det personliga tjänsteförhållandet är väsentligen annorlunda. Ty de utgör egentligen endast ett medel att livnära sig för godsägaren, som inte längre arbetar, utan vars egendom innefattar arbetaren själv som livegen o.s.v. bland produktionsbetingelserna. Här framträder härskarförhållandet som ett väsentligt förhållande för tilläggnelsen. Något egentligt härskarförhållande kan egentligen inte uppstå i förhållande till djur, mark o.s.v. genom tilläggnelsen, fastän djuret utför tjänster. Tilläggnelsen av den *främmande viljan* är en förutsättning för härskarförhållandet. Det viljelösa, som t.ex. djuret, kan alltså visserligen utföra tjänster, men det gör inte ägaren till härskare. Vi ser emellertid här hur härskar- och tjänarförhållandet tillhör denna formel för tillägnelse av produktionsred-

skapen; det utgör också ett nödvändigt ferment för alla ursprungliga egendomsförhållandens och produktionsförhållandens utveckling och undergång, samtidigt som det uttrycker deras begränsning. Under alla omständigheter reproduceras det i kapitalet – i förmedlad form – och utgör så likaledes ferment för dennas upplösning och är dess begränsnings sköldmärke.)

Här följer i Marx' text några citat från Neibuhr.

Å ena sidan förutsätts historiska processer, som försatt en mängd av en nations o.s.v. individer i ett läge, som visserligen till att börja med inte är verkliga fria arbetares, men dock potentiellt sådana; deras enda ägodel är deras arbetskraft och möjligheten att byta ut denna mot existerande värden; de är individer, som konfronteras med alla produktionens objektiva betingelser som *främmande egendom*, som sin *icke-egendom*, men samtidigt utbytbara i sin egenskap av *värden* och därför i viss mån möjliga att tillägna sig genom levande arbete. Sådana historiska upplösningssprocesser innebär upplösning av de beroendeförhållanden som fjättrar arbetaren vid ett markområde och vid detta markområdes härskare, men som faktiskt förutsätter hans egendom över livsmedlen – detta är i själva verket hans frigörelseprocess från jorden; upplösning av de jordegendomsförhållanden som konstituerar honom som 'yeoman', fri arbetande småbruksägare eller arrendator (colonus), fri bonde*; upplösning av skråförhållandena som förutsätter hans egendom över arbetsmedlet och förutsätter, att själva arbetet, som hantverksmässigt bestämd skicklighet, är egendom (och inte bara dennas källa); likaså upplösning av klientförhållandena i deras varierande former, i vilka *icke-ägarna* framträder som medkonsumenter av merprodukten i sina herrars följen och bär sina herrars livré som jämlikar, deltar i hans fejder, utför personliga, inbillade eller verkliga, tjänster o.s.v. Vid närmare prövning kommer det att visa sig, att i alla dessa upplösningssprocesser upplöses produktionsförhållanden som domineras av: bruksvärde, produktion för det omedelbara bruket; bytesvärdet och produktionen för detta förutsätter att andra former är förhärskande; därav följer också att varor och tjänster in natura dominerar över penningprestationer i alla dessa förhållanden. Men detta endast i förbigående. Det kommer också vid närmare betraktande att visa sig, att alla de upplösta förhållandena var möjliga endast vid en bestämd utvecklingsgrad av de materiella (och därmed också de andliga) produktivkrafterna.

Vi kommer härnäst in på den upplösningssprocess som förvandlar en mängd av en nations o.s.v. individer till potentiellt fria arbetare – individer som endast genom sin egendomslöshet tvingas att arbeta och att sälja sitt arbete. Denna upplösningssprocess förutsätter å andra sidan *inte* att dessa individers tidigare inkomstkällor och partiella egendomsbetingelser *försvunnit*, utan tvärtom att *endast* deras användning blivit en annan, att deras existenssätt förvandlats, att de övergått som *fria fonder* i andra händer eller också delvis förblivit i *samma* händer. Det är dock klart, att samma process som skilt en mängd individer från deras tidigare – på ett eller annat sätt – affirmativa relationer till arbetets objektiva betingelser och som negerar dessa relationer, varigenom dessa individer har förvandlats till fria arbetare, samma process har potentiellt frigjort dessa *arbetets objektiva betingelser* – markområdet, råmaterial, livsmedel, arbetsmedel, pengar eller allt detta – från deras *tidigare bundenhet* vid de nu från dem frigjorda individerna. De är ännu *tillstådes* men i en annan form, nämligen som fria fonder i vars närvaro alla gamla politiska o.s.v. relationer utplånas. I fortsättningen konfronteras de dessa frigjorda egendomslösa individer endast i form av *värden*, som existerar isolerade (an sich festhaltenden Werten). Samma process som ställer massan såsom fria arbetare i motsatsställning till de *objektiva arbetsbetingelserna*, har också ställt dessa betingelser såsom *kapital* i motsatsställning till de fria arbetarna. Den historiska processen innebar, att tidigare med varandra förbundna element skildes åt – dess resultat är därför inte, att ett av elementen försvinner, utan att vart och ett av dem framträder i negativ relation till varje annat – den frie

* Det är självklart att de ännu äldre formerna av kollektiv egendom och reellt samfund upplöses.

arbetaren (potentiellt) på den ena sidan, kapitalet (potentiellt) på den andra. Att de objektiva betingelserna avskiljs från de klasser som förvandlas till fria arbetare, måste i samma utsträckning framträda vid den motsatta polen i att dessa samma betingelser blir självständiga.

Om förhållandet mellan kapital och lönarbete inte betraktas som redan i sig självt avgörande för och gripande över produktionens helhet*, utan i sitt historiska uppkomstskede, d.v.s. om man betraktar den ursprungliga förvandlingen av penningen till kapital, utbytesprocessen mellan det endast potentiellt existerande kapitalet å den ena sidan och de potentiellt existerande fria arbetarna å den andra, så infinner sig av sig själv den enkla anmärkningen, av vilken ekonomerna gör stort väsen, att den sida, som uppträder som kapital, måste vara i besittning av råmaterial, arbetsmedel och livsmedel, så att arbetaren kan leva medan produktionen pågår, innan produktionen är avslutad. Det förefaller vidare som om en ackumulation – en ackumulation som föregått och inte uppkommit ur arbetet – måste ha ägt rum på kapitalistens sida, en ackumulation vilken gör det möjligt för denne att sätta arbetaren i verksamhet och att hålla honom verksam, hålla honom som levande arbetskraft**. Denna kapitalets bedrift, som är oavhängig av arbetet och icke skapats av detta, överförs sedan från historien om dess uppkomst till nutiden och förvandlas till ett moment i dess verklighet och i dess verksamhet, dess självformation. Därur härleds slutligen kapitalets eviga rätt till resultatet av främmande arbete, eller snarare så utvecklas dess förvärvsrätt ur de enkla och ”rättvisa” lagarna om utbyte mellan ekvivalenter.

Den rikedom som existerar i form av pengar kan endast utbytas mot arbetets objektiva betingelser, emedan och ifall dessa är frigjorda från själva arbetet. Att pengar till en del kan ackumuleras genom rent utbyte av ekvivalenter, har vi sett; detta utgör emellertid en så obetydlig källa, att den inte är värd att nämnas i historiskt avseende – om det förutsätts att pengarna vunnits genom utbyte av det egna arbetet. Det är snarare genom ocker – särskilt då utövat mot jordegendomen – och genom rörlig förmögenhet samlad genom köpmansvinster, som den penningförmögenhet uppstår som förvandlas till kapital i egentlig mening, industriellt kapital. Vi kommer längre fram att ha tillfälle att tala ytterligare om båda formerna – såframt de inte själva framträder som former av kapital, utan som äldre former av förmögenhet, som förutsättningar för kapital.

Det ligger som vi sett i kapitalets begrepp, i dess uppkomst, att det utgår från *penningen* och därför från förmögenheten, som existerar i form av pengar. Det ligger i lika hög grad i kapitalets begrepp, att det framträder som härstammande ur cirkulationen, som cirkulationens *produkt*. Kapitalbildningen utgår därför inte från jordegendomen (här på sin höjd från arrendatorn, såvitt han handlar med jordbruksprodukter), inte heller från skrået (fastän det finns en möjlighet i detta senare fall), utan från köpmans- och ockerförmögenheten. Denna finner emellertid betingelserna för att köpa fritt arbete, först då detta lösgjorts från sina objektiva existensbetingelser genom den historiska processen. Den finner också först då möjligheten att köpa dessa *betingelser* själva. Under t.ex. skråbetingelserna kan inte enbart pengar, som inte själva tillhör skrået, leda till mästerskap, köpa vävstolar, för att låta utföra arbete på dem; det

* Ty i detta fall är kapitalet, som förutsatts som en betingelse för lönarbetet, en produkt av detta och förutsatt av detta för sig själv, skapat av detta själv som dess egen förutsättning.

** Så snart kapitalet och lönarbetet en gång är konstituerade som produktionens egen förutsättning, som den för själva produktionen förutsatta grundvalen, framträder saken närmast som om kapitalisten förutom fonden av råmaterial och arbetsmedel, som behövs för att arbetaren skall reproducera sig själv, skapa de behövliga livsmedlen, d.v.s. realisera det *nödvändiga* arbetet, också innehar en fond av råmaterial och arbetsmedel, i vilken arbetaren förverkligar sitt merarbete, d.v.s. kapitalistens profit. Vid en mer långtgående analys framstår det som om arbetaren ständigt skapar en dubbel fond åt kapitalisterna, eller skapar i form av kapital, varav en del ständigt tillfredsställer hans egna existensbetingelser och den andra kapitalets existensbetingelser. Som vi sett *tillägnas* allt *reellt närvarande kapital* och varje del därav i merkapitalet i förhållande till dess antediluvianska förhållande till arbetet – som objektiverat och av kapitalet tillägnat främmande arbete, utan utbyte, utan ekvivalent.

finns föreskrifter om hur många vävstolar en mästare får ha i arbete o.s.v. Arbetsmedlet är kort sagt fortfarande så sammanvuxet med det levande arbetet, vars domän det uppträder som, att det egentligen inte cirkulerar. Vad som gör det möjligt för penningförmögenheten att bli kapital, är förekomsten av å ena sidan fria arbetare, å den andra livsmedel och material o.s.v., som tidigare på ett eller annat sätt var den nu objektivlösa massans *egendom*, som också den blivit *fri* och säljbar. Arbetets andra betingelse – en viss konstfärdighet, verktyg som arbetsmedel o.s.v. – är emellertid given på förhand under denna kapitalets förhistoria eller första period som resultat dels av städernas skråväsende, dels av den industri som utövas i hemmen och som är förenad med jordbruket som ett bihang. Den historiska processen är inte kapitalets resultat utan dess förutsättning. Genom den inträder sedan också kapitalisten som (historisk) mellanhand mellan jordegendom eller egendom ö.h.t. och arbete. Historien vet ingenting om de gemytliga inbillningar enligt vilka kapitalisten och arbetaren sluter ett förbund o.s.v., och man finner inte heller något spår av detta i kapitalets begreppsutveckling. *Manufakturen* kan sporadiskt utvecklas lokalt inom en ram, som ännu tillhör en helt annan period, som t.ex. i de italienska städerna *vid sidan av* skråna. Men som en epoks allmänt dominerande form måste kapitalets betingelser vara utvecklade inte bara lokalt utan i stor skala. (Detta hindrar inte, att enskilda skråmästare förvandlas till industrikapitalister, då skråna upplöses; fallet är emellertid sällsynt och detta enligt sakens natur. Skråväsendet går som helhet under, mästaren och gesällen – varvid kapitalist och arbetare uppstår.)

Det är självklart – och det framgår då man närmare fördjupar sig i den berörda historiska epoken – att *den tid* då det äldre produktionssättet och arbetarens sätt att förhålla sig till arbetets objektiva betingelser *upplöses*, *samtidigt är den tid* då penningförmögenheten å ena sidan redan *har* utvecklats i viss utsträckning, och då den å andra sidan snabbt växer och utbreder sig genom samma omständigheter, som påskyndar denna upplösning. Den är själv en av denna upplösningens pådrivande krafter, likaväl som denna upplösning är förutsättningen för dess förvandling till kapital. Men *enbart penningförmögenhetens existens* eller ens dess uppnående av en sorts överhöghet räcker ingalunda i och för sig, för att denna upplösning i kapital skall komma att äga rum. Annars hade det gamla Rom, Byzans o.s.v. avslutat sin historia eller snarare börjat en ny historia med fritt arbete och kapital. Också där var upplösningen av de gamla egendomsförhållandena förknippad med penningförmögenhetens utveckling – handel o.s.v. Men istället för till industri förde denna upplösning i verkligheten till landsbygdens herravälde över staden. – Den ursprungliga kapitalbildningen tillgår inte så som man föreställer sig, nämligen att kapitalet ackumulerade livsmedel, arbetsmedel och råmaterial, kort sagt arbetets *objektiva* betingelser, som lösgjorts från marken och själva redan befruktats av mänskligt arbete*. Inte så att kapitalet skapar arbetets objektiva betingelser, utan dess *ursprungliga bildning* sker helt enkelt genom att det värde som existerar som penningförmögenhet, genom det gamla produktionssättets historiska upplösningssprocess blir i stånd till att å ena sidan *köpa* arbetets objektiva betingelser, och att å andra sidan mot pengar byta till sig själva det *levande* arbetet från de frigjorda arbetarna. Alla dessa moment är förhanden; att de skiljs från varandra är i sig självt en historisk process, en upplösningssprocess och det är *denna* som gör penningen i stånd till att förvandla sig till *kapital*. I den mån penningen själv är verksam i historien, är det endast då den som ett högst verksamt åtskiljande medel ingriper

* Det är redan vid första ögonkastet klart vilken enfaldig cirkel det vore, om å ena sidan *arbetarna*, som kapitalet måste sätta i verksamhet för att konstituera sig som kapital, först måste *skapas*, väckas till liv genom *kapitalets* ackumulering, som om de väntade på sitt ”Värde!”, medan å andra sidan kapitalet självt inte vore i stånd att *ackumulera* utan främmande arbete, utan på höjd kunde *ackumulera sitt eget arbete*, d.v.s. själv existerade i form av *icke-kapital* och *icke-penning*; ty arbetet kan innan kapitalet existerar endast skapa värde åt sig självt i sådana former som det hantverksmässiga arbetet, jordbruk i liten skala o.s.v., kort sagt former som *inte alls* eller endast i liten utsträckning kan *ackumulera*; i former som endast tillåter en liten merprodukt och som till stor del förbrukar denna. Vi kommer ö.h.t. att bli tvungna att närmare undersöka detta *ackumuleringsbegrepp*.

i denna process, och då den medverkar till att framställa de *skinnade*, objektiva *fria arbetarna*; men säkerligen är det inte genom att den *skapar* de objektiva betingelserna för deras existens, utan genom att den hjälper till att påskynda deras skilsmässa från dessa betingelser – deras egendomslöshet. När t.ex. de engelska storgodsägarna drev bort sina 'retainers', vilka tillsammans med dem själva förbrukade landets merprodukt, och då vidare deras arrendatorer drev bort folket ur stugorna, så hade därmed för första gången en stor mängd levande arbetskraft kastats ut på *arbetsmarknaden*, en mängd som var fri i dubbel bemärkelse, fri från de gamla klient- och beroendeförhållandena och tjänsteförhållandena, och för det andra fri från varje ägodel och från varje objektiv, saklig existensform, *fri från all egendom*; hänvisade till att sälja sin arbetskraft eller till tiggeri, lösdriveri eller stöld som enda förvärvskällor. Att de först försökte med det senare, men drevs från denna väg till den smala vägen till arbetsmarknaden endast genom galgar, skampålar, piskor är historiskt konstaterat – därvid framträder alltså Henrik VII:s, VIII:s o.s.v. 'governments' som betingelser för den historiska upplösningsprocessen och som orsaker till betingelserna för kapitalets existens²². Å andra sidan stod nu de livsmedel o.s.v., som godsägarna tidigare förtärde tillsammans med sina 'retainers', till disposition för de pengar som ville köpa dem, för att med deras hjälp köpa arbete. Penningen hade varken skapat eller ackumulerat dessa livsmedel; de var tillstådes, konsumerades och reproducerades genom dess förmedling. Vad som förändrats var ingenting annat än att dessa livsmedel nu kastats ut på *bytesmarknaden* – att de hade skilts från sitt omedelbara sammanhang med 'retainers' o.s.v. munnar och förvandlats från bruksvärden till bytesvärden, så att de föll inom penningförmögenhetens inflytelsesfär och under dess överhöghet. På samma sätt förhöll det sig med arbetsmedlen. Penningförmögenheten varken uppfann eller fabricerade spinnrock och vävstol. Men lösgjorda från sitt markområde kom spinnare och vävare med sina spinnrockar och vävstolar in under penningförmögenhetens herravälde o.s.v. *Kapitalet endast förenar de mängder av händer och arbetsmedel som redan är tillstådes. Det sammanför dem under sitt herravälde.* Detta är dess *verkliga ackumulering*; ackumulering på givna punkter av arbetare och deras arbetsmedel. Detta skall behandlas närmare i samband med den s.k. kapitalackumuleringen. Penningförmögenheten – som köpmansförmögenhet – hjälpte verkligen till att påskynda och upplösa de gamla produktionsförhållandena, och den gjorde det möjligt för t.ex. godsägarna, vilket redan A Smith väl har utvecklat²³, att byta ut sin gröda, boskap o.s.v. mot bruksvärden från utlandet, istället för att tillsammans med sina 'retainers' öda bort vad han producerat och till stor del uppskatta sin rikedom i antalet medkonsumerande 'retainers'. Penningförmögenheten hade för godsägaren ökat betydelsen av hans revenys *bytesvärde*. På samma sätt förhöll det sig med hans arrendatorer, som redan till hälften blivit kapitalister men ännu i väl dold form. Bytesvärdets utveckling – gynnad av *penningen* som existerade i form av köpmansståndet – upplöser den produktion som inriktats på mer omedelbart bruksvärde och de motsvarande egendomsformerna – arbetets förhållande till sina objektiva betingelser – och påskyndar så uppkomsten av *arbetsmarknaden* (väl att skilja från slavmarknaden). Också denna penningens effekt är emellertid möjlig endast under förutsättning av *städernas förvärvsflit*, som *inte vilar* på kapital och lönarbete utan på arbetets organisation i skrån o.s.v. Arbetet i städerna har självt skapat produktionsmedel, för vilka skråna var lika besvärande, som de gamla jordegendomsförhållandena för en förbättrad agrikultur, vilken till en del i sin tur själv var en följd av den större avsättningen för jordbruksprodukter i städerna o.s.v. De andra omständigheter som t.ex. under 1500-talet ökade mängden av varor och pengar i omlopp, som skapade nya behov och därmed höjde de inhemska produkternas bytesvärde o.s.v., framkallade prishöjningar o.s.v.,

²² Jfr. Fredric Morton Eden, *The state of the poor /.../*, London 1797, Vol. I, s. 75, o.s.v.

John Wade, *History of the middle and working classes /.../*, Third edition, London /.../ 1835, s. 22-54

²³ Jfr. Adam Smith, *An Inquiry into the nature and causes of the Wealth of nations, /.../* A new edition in four volumes, London 1843, Vol. III, Book III, Ch. IV

alla dessa omständigheter befordrade å ena sidan upplösningen av de gamla produktionsförhållandena, påskyndade lösgörandet av arbetaren eller av den arbetsföre icke-arbetaren från de objektiva betingelserna för hans reproduktion, och befordrade å andra sidan penningens förvandling till kapital. Ingenting kan därför vara enfaldigare, än att uppfatta denna *ursprungliga kapitalbildning* som om den hade ackumulerat och skapat *produktionens objektiva betingelser* – livsmedel, råmaterial, arbetsmedel – och erbjudit dem åt arbetaren, som var i *avsaknad* av dem. Snarare hjälpte penningförmögenheten delvis till att *beröva* de arbetsdugliga individernas arbetskrafter dessa betingelser, delvis skedde detta utan dess medverkan. Då den nått en bestämd storlek, kunde penningförmögenheten placera sig som medlare mellan de på detta sätt frigjorda livsbetingelserna och de frigjorda, men också *lösa och lediga*, levande arbetskrafterna, och köpa den ena med den andra. Vad emellertid beträffar bildandet av själva penningförmögenheten, innan den förvandlades till kapital, så tillhör detta den borgerliga ekonomins förhistoria. Ocker, handel, stadsväsen och därmed uppkommande beskattning spelar därvid huvudroller. Också arrendatorernas, böndernas o.s.v. sparande, om än i lägre grad. – Det visar sig här också, hur utvecklingen av utbytet och av bytesvärdet, vilket överallt förmedlas genom handeln eller vars förmedling kan kallas handel – penningen erhåller självständig existens i köpmansståndet liksom cirkulationen i handeln – för med sig såväl upplösning av *arbetets egendomsförhållande till sina* existensbetingelser, som den *arbetsform som själv tillhör produktionens objektiva betingelser*; dessa förhållanden uttrycker i lika hög grad dominansen av bytesvärdet och av den på det omedelbara bruket inriktade produktionen, som dominansen av ett verkligt samfund, som självt ännu är omedelbart närvarande som förutsättning för produktionen. Den på bytesvärde baserade produktionen och det samfund som baseras på utbytet av detta bytesvärde, och arbetet som allmän betingelse för rikedom förutsätter och producerar arbetets avskiljande från dess objektiva betingelser; men som vi såg i föregående kapitel om penningen, tycks denna produktion och detta samfund konstituera egendomen som ett resultat enbart av *arbetet*, och privategendomen i produkten av det egna arbetet som betingelse. Detta utbyte av ekvivalenter äger rum, men det är endast det ytliga skiktet av en produktion, som vilar på tillägnelsen av främmande arbete *utan utbyte* men under *sken av utbyte*. Detta utbytessystem vilar på *kapitalet* som grundval, och om det betraktas som skilt från detta, så som det framträder på ytan, som *självständigt* system, så är detta endast ett *sken*, men ett *nödvändigt sken*. Det är därför inte längre att förvånas över, att bytesvärdesystemet – utbyte av ekvivalenter som uppmåtts genom arbetet – slår om i eller snarare visar som sin dolda bakgrund hur *främmande arbete tillägnas utan utbyte*, hur arbete och egendom fullständigt skiljs åt. Att själva bytesvärdet och den produktion som producerar bytesvärden dominerar, *förutsätter* nämligen att främmande arbetskraft existerar som bytesvärde – d.v.s. att den levande arbetskraften är avskild från sina objektiva betingelser, att den förhåller sig till dessa – eller till sin egen objektivitet – som till främmande egendom, med ett ord att den förhåller sig till dessa som *kapital*. Endast under de tider då feodalväsendet håller på att gå under, men då det ännu befinner sig i inre konflikt – såsom i England under 1300-talet och första hälften av 1400-talet – inträffar guldåldern för det arbete som håller på att frigöra sig. För att arbetet åter skall förhålla sig till sina objektiva betingelser som sin egendom, måste ett annat system träda i privatutbytets ställe; privatutbytet förutsätter, som vi sett, utbyte av objektiverat arbete mot arbetskraft och därför tillägnelse av det levande arbetet utan utbyte. De sätt på vilket penning en förvandlar sig till kapital, visar sig ofta historiskt helt enkelt handgripligen på så sätt, att köpmannen låter flera vävare och spinnare, som dittills bedrivit vävning och spånad som lantlig bisyssla, arbeta för sig och gör deras bisyssla till huvudsyssla, varefter han dock är säker på dem och har fått dem i sin makt som lönarbetare. Att sedan locka bort dem från deras hemorter och sammanföra dem i ett arbetshus, är att gå ett steg längre. Det är klart att han vid denna enkla process varken förberett råmaterial eller arbetsmedel eller livsmedel för vävarna

och spinnarna. Allt han gjort är att undan för undan låta dem begränsa sig till en sorts arbete, varvid de blir beroende av försäljningen, av *köparen*, av köpmannen, och slutligen producerar de endast för och genom honom. Ursprungligen köpte denne deras arbete endast genom att köpa deras produkt; så snart de begränsar sig till produktion av detta bytesvärde och alltså måste producera omedelbart *bytesvärde*, måste byta sitt arbete helt mot pengar för att kunna överleva, råkar de i hans makt, och slutligen försvinner också skenet av att de *säljer* sina produkter till honom. Han köper deras arbete och tar ifrån dem egendomen först över produkten, snart också över arbetsmedlet, eller lämnar det åt dem som *skenegendom* för att minska sina egna produktionskostnader. – De ursprungliga historiska former i vilka kapitalet först framträder sporadiskt eller *lokalt*, *parallellt med* de gamla produktionssätten, för att undan för undan spränga sönder dem, är för det första den egentliga *manufakturen* (ännu inte i fabrik); denna uppstår där man massproducerar för export, för utlandsmarknaden – alltså på basis av *handeln till lands och sjöss i stor skala*, på dennas handelsplatser, såsom de italienska städerna, Konstantinopel, de flamländska och holländska städerna, några spanska städer, t.ex. Barcelona o.s.v. Manufakturen omfattar till att börja med inte de s.k. *statsnäringarna*, utan de *lantliga binäringarna*, spånad och vävning, det arbete som fordrar minst yrkesskicklighet och konstnärlig utbildning. Utanför dessa stora handelsplatser, där produktionen finner sin grundval i den *utländska* marknaden, och där den alltså är så att säga naturligt inriktad på bytesvärdet – alltså manufakturer som direkt sammanhänger med skeppsfarten, själva skeppsbyggandet o.s.v. – slår den sig inte först ner i städerna utan på landsbygden, i icke yrkesspecialiserade byar o.s.v. De lantliga binäringarna innefattar den breda basen för manufakturen, medan stadsnäringarna fordrar en hög utveckling av produktionen för att kunna bedrivas fabriksmässigt. Detsamma gäller sådana produktionsgrenar – såsom glasbruk, metallurgiska industrier, sågverk o.s.v. – som från början kräver större koncentration av arbetskrafterna, som från början exploaterar mer naturkrafter, som kräver massproduktion och koncentration av arbetsmedlen o.s.v. Det gäller också pappersbruk o.s.v. Den andra historiska form i vilken kapitalet framträder parallellt med de gamla produktionssätten, är arrendatorns uppkomst och den omvandling till fria daglönare som lantbefolkningen undergår. Fastän denna omvandling sist genomförs på landet i sina yttersta konsekvenser och den renaste formen, så börjar den tidigast där. Antikens människor, som aldrig kom längre än till egentlig stadsmässig konstnärlig flit, kunde därför aldrig nå fram till industri i stor skala. Dess första förutsättning är, att landsbygden i dess hela utsträckning dras in i produktionen av bytesvärden, inte bruksvärden. Glasbruk, pappersbruk, järnverk o.s.v. kan inte bedrivas skrämmässigt. De fordrar massproduktion, avsättning på en allmän marknad, *penningförmögenhet* på företagarens sida – inte så att han skulle skapa betingelserna, vare sig de subjektiva eller de objektiva, men under de gamla egendoms- och produktionsförhållandena kan dessa betingelser inte sammanföras. – Livegenskapsförhållandenas upplösning förvandlar tillsammans med manufakturers uppkomst undan för undan alla arbetsgrenar till sådana som drivs av kapitalet. – Städerna själva innehåller i alla fall också ett element för uppkomsten av det egentliga lönarbetet i form av icke-skråbundna daglönare, hantlangare o.s.v.

Vi har sålunda sett, att penningens förvandling till kapital förutsätter en historisk process som frigjort arbetets objektiva betingelser, och gjort dessa självständiga gentemot arbetaren. Å andra sidan har kapitalet, när det en gång uppkommit, och dess process till följd, att det lägger under sig all produktion och överallt vidareutvecklar och genomför åtskillnaden mellan arbete och egendom, mellan arbetet och dess objektiva betingelser. I samband med den vidare utvecklingen kommer det att visa sig, hur kapitalet förintar hantverksmässigt arbete, arbetande småbruksägare o.s.v., och hur det förintar sig självt i de former i vilka det inte framträder i motsättning till arbetet – i *små kapital* och i mellanformerna, blandformerna mellan de gamla produktionssätten (eller de former i vilka dessa förnyat sig på kapitalets grund) och kapitalets eget klassiska, adekvata produktionssätt.

Den enda ackumulering som förutsätts för kapitalets uppkomst är *penningförmögenheten*, som betraktad i och för sig är fullkomligt improduktiv, eftersom den uppkommer endast ur cirkulationen och endast tillhör denna. Kapitalet skapar snabbt en inre marknad åt sig genom att förinta alla lantliga binäringar, och genom att alltså spinna, väva o.s.v. åt alla, kläda alla o.s.v., kort sagt överföra varor som tidigare framställts som omedelbara bruksvärden till bytesvärdenas form; denna process ger sig självt genom att arbetet lösgörs från markområdet och från egendomen över produktionsbetingelserna.

Vad städernas hantverk beträffar, så är det omedelbara, huvudsakliga målet för denna produktion att *försörja* individer som *hantverkare*, som *hantverksmästare*, alltså att skapa bruksvärde, inte att *öka rikedomen*, inte att skapa *bytesvärde för bytesvärdets skull*; detta trots att denna produktion vilar på utbyte och skapande av bytesvärden. Produktionen är därför överallt underordnad en på förhand given konsumtion, tillgången är underordnad efterfrågan och expanderar endast långsamt.

Produktionen av kapitalister och lönarbetare är alltså en huvudprodukt av kapitalets värdeskapande process. Den vanliga ekonomin som endast har öga för de producerade föremålen, glömmer fullständigt detta. I och med att det objektiverade arbetet har konstituerats i denna process samtidigt med arbetarens *icke-objektivitet*, som en objektivitet som tillhör en subjektivitet vilken står i motsatsställning till arbetaren, en objektivitet som är en främmande viljas *egendom*, så innebär kapitalet med nödvändighet också *kapitalisten*; några socialisters tanke att vi behöver kapitalet men inte kapitalisterna, är därför genomfalsk. I kapitalbegreppet ingår, att arbetets objektiva betingelser – och dessa är dess egna produkter – antar en *personlig* form gentemot arbetet, eller, vilket är samma sak, att dessa har konstituerats som egendom som tillhör en person, som är främmande för arbetaren. I kapitalbegreppet är kapitalisten inbegripen. Misstaget att bortse från detta är dock på intet sätt större än t.ex. det misstag alla de filosofer begår, som talar om *kapital* under antiken, om romerska och grekiska kapitalister. Detta är endast ett annat sätt att säga, att arbetet var *fritt* i Rom och Grekland, något som dessa herrar knappast kan tro. Att vi nu inte bara kallar plantageägarna i Amerika för kapitalister, utan att de också *är* kapitalister, beror på att de existerar som anomalier inom en världsmarknad som vilar på det fria arbetet. Om det bara gäller ordet ”kapital”, som inte förekommer under antiken, så utgörs de största kapitalisterna av de horder, som ännu strövar omkring på Asiens högslätter med sina hjordar, eftersom ”kapital” ursprungligen betyder ”boskap”; därför kallas 'metaire'-fördragen, som fortfarande ofta slutes i Sydfrankrike p.g.a. kapitalbrist, i undantagsfall för ”*Bail des bestes à cheptel*”²⁵. Vill man inlåta sig på dåligt latin, så skulle våra kapitalister eller 'Capitales Homines' vara sådana 'qui debent *censum de capite*'.²⁶

Vid bestämningen av kapitalbegreppet infinner sig svårigheter, som inte förekommer ifråga om penningen; kapitalet är väsentligen *kapitalist*; samtidigt är det emellertid också ett element som är helt skilt från kapitalisten, vars bestånd det upprätthåller; eller också är produktionen ö.h.t. *kapital*. Vi kommer sålunda vidare att finna, att mycket som inte tycks höra till *kapitalets* begrepp sammanförs under denna beteckning. Kapital utlånas t.ex., det ackumuleras o.s.v. I alla dessa avseenden förefaller det vara endast ett ting och helt sammanfalla med den materia varav det består. Men detta kommer att klaras upp under framställningens lopp. (I förbigående skall ännu på skämt sägas, att den goda Adam Müller, som uppfattar alla metaforiska talesätt mycket mystiskt, har i det dagliga livet också hört talas om *levande*

* Fastän motsvarigheten till ”principalis summa rei creditae” heter ”archeia” bland grekerna.²⁴

²⁴ Jfr. *Glossarium mediae et infimae latinitatis* conditum a Carlo Dufresne Domino du Cange /.../, Parisii 1842, Tomus Secundus, s. 139

²⁵ Jfr. *Glossarium* /.../, s. 139

²⁶ Jfr. *Glossarium* /.../, s. 141 f.

kapital i motsats till *dött*, vilket han ger en teosofisk förklaring.²⁷ Kung Aethelstan skulle kunna undervisa honom om detta: ”Reddam de meo proprio decimas Deo tam in *Vivente Capitale* (levande boskap) quam in *mortis fruetuis terrae* (jordens döda frukter)”.²⁸ Penningen förblir alltid samma form i samma substrat, och kan därför lättare uppfattas som endast ett ting. Men samma sak, vara, pengar o.s.v., kan föreställa kapital eller reventy o.s.v. T.o.m. för ekonomerna är det sålunda klart, att penningen inte är någonting handgripligt, utan att samma sak än kan underordnas beteckningen ”kapital”, än någon annan och kontrasterande beteckning, varvid denna sak *är* respektive *inte är* kapital. Detta är alltså uppenbarligen ett *förhållande och det kan endast vara ett produktionsförhållande*.

Vi har sett hur kapitalets sanna natur framträder först vid *slutet av det andra kretsloppet*. Vad vi nu har att betrakta är själva *kretsloppet* eller kapitalets cirkulation. Ursprungligen tycks produktionen ha legat utanför cirkulationen och cirkulationen utanför produktionen. Kapitalets kretslopp – cirkulationen konstituerad som kapitalets cirkulation – omfattar båda momenten. Härvid framträder produktionen som cirkulationens slut- och startpunkt och tvärtom. Cirkulationens självständighet har nu degraderats till enbart ett sken, vilket också gäller produktionens hinsideskaraktär.

²⁷ Jfr, Adam H. Müller, *Die Elemente der Staatskunst. /.../, Zweiter Theil*, Berlin 1809, s. 226-241

²⁸ Jfr. *Glossarium /.../, s. 140*

Brevväxling mellan Marx och Engels 1853

Inledande anmärkning (av Erik av Edholm)

Den brevdiskussion mellan Marx och Engels, som fragmentariskt återges nedan, började med att Engels i ett brev skrivet omkring den 24 maj 1853 redogjorde för de slutsatser beträffande den judisk-kristna religiösa traditionens uppkomst och den arabiska expansionen han dragit av Charles Fosters *The historical geography of Arabia*. Engels, som vid denna tid i sin ambition att förstå Asiens historia studerade persiska, säger därvid bl.a., att

”(...) Muhammeds religiösa revolution, liksom alla religiösa rörelser, *formellt* utgjorde en *reaktion*, ett föregivet återvändande till det gamla, det enkla.”

I sitt svar den 2 juni betonar Marx, att islams uppkomst måste studeras i relation till tidens ekonomiska och sociala utveckling i Arabien. Därefter ställer han den generella frågan, varför Asiens historia *ger sken* av att vara de asiatiska religionernas historia. Svaret finner han i frånvaron av privat jordegendom, d.v.s. i produktionsförhållandena.

Engels går i sitt brev den 6 juni ett steg längre, då han försöker förklara egendomsförhållandena genom ekologiska faktorer, närmast behovet av bevattningsanläggningar. Teorin om den geografiska miljöns och klimatets determinerande inflytande, är naturligtvis inte Engels uppfinning. Okritiskt tillämpad har den medfört allvarliga avsteg från den historiska materialismens betoning av den samhällseliga utvecklingens dialektik (jfr Plechanov och Wittfogel).

Den 10 juni skrev Marx sin centrala artikel *Det brittiska herraväldet i Indien*. Där återger Marx i nästan ordagrann form de teorier, som Engels framfört i sitt brev den 6 juni. Samtidigt skildrar Marx de indiska byarnas struktur i enlighet med engelska parlamentsrapporter, och hävdar att denna struktur måste brytas ned, för att en ekonomisk och social frigörelse skall kunna komma till stånd. Engelsmännen tillskrivs därför en – ofrivillig – positiv roll, då konkurrensen från den engelska industrin krossade det indiska hantverket. Samma teman återkommer i brevet till Engels den 14 juli. Genom mer ingående studier av indiska egendomsförhållanden hade Marx dock kommit fram till, att frånvaron av privat jordegendom ingalunda var så självklar, som han tidigare förmodat i anslutning till bl.a. Bernier.

Under sommaren 1853 skrev Marx så flera artiklar för *New York Daily Tribune*, som behandlade debatterna i underhuset om den framtida administrationen av Indien. Den artikel som avslutar denna serie (daterad den 22 juli 1853) förutspår uppkomsten av ett kapitalistiskt ekonomiskt system i Indien. Detta måste enligt Marx så småningom resultera i nationell frigörelse, antingen genom det indiska folkets kraft eller genom det engelska proletariats revolution.

Den första ansatsen till ett indiskt nationellt befrielsekrig kom genom det s.k. ”myteriet” eller ”sepoy-upproret” 1857-1858, som Marx skildrade i en ny artikelserie om Indien i *New York Daily Tribune*. Samtidigt arbetade han på *Grundrisse* med dess framställning av bl.a. de asiatiska egendomsformerna. I *Kapitalets* första bok, som publicerades tio år senare, återupptas i mer parentetisk form samma teman, som behandlas i breven från 1853.

Karl Marx: Brev till Friedrich Engels den 2 juni 1853

(...) Vad beträffar hebreerna och araberna tyckte jag, att ditt brev var mycket intressant. Man kan för övrigt 1. påvisa ett generellt samband hos alla orientalska stammar ända sedan historiens början mellan den ena delens bofasthet och den andras fortsatta nomadiserande. 2. På Muhammeds tid hade handelsvägen från Europa till Asien avsevärt förändrats, och Arabiens städer, som hade en stor del i handeln med Indien o.s.v., befann sig i kommersiellt

förfall, vilket i varje fall medverkade (till islams spridning). 3. Vad religionen beträffar, så upplöses frågan i den allmänna och därför lätt besvarade: Varför *framstår* Orientens historia som en religionernas historia?

Man kan inte finna någonting mer lysande, åskådligt och slående om den orientaliska statsbildningen än den gamle François Bernier (under nio år läkare hos Aurangzeb): ”Voyages contenant la description des états du Grand Mogol etc.” (...) Bernier finner med rätta grundformen för alla fenomen i Orienten – han talar om Turkiet, Persien, Hindustan – i att det *inte* existerar *någon privategendom*. Detta är den verkliga nyckeln t.o.m. till den orientaliska himlen. (...) (Marx & Engels 1963: 251-254)

Friedrich Engels: Brev till Karl Marx den 6 juni 1853

(...) Frånvaron av (privat) jordegendom är verkligen nyckeln till hela Orienten. Däri ligger den politiska och religiösa historien. Men hur kommer det sig, att man i Orienten inte nådde fram till jordegendom, inte ens i feodal form? Jag tror, att det huvudsakligen beror på klimatet i förbindelse med markförhållandena, särskilt med de stora ökenområden, som drar fram från Sahara, genom Arabien, Persien, Indien och Tartariet ända till det högsta asiatiska höglandet. Konstbevattningen är här den första förutsättningen för jordbruket, och den är antingen kommunernas, provinsernas eller centralregeringens sak. Regeringen hade också i Orienten alltid endast tre departement: för finanserna (utplundring av det egna landet), för krig (utplundring av det egna landet och främmande länder) och för offentliga arbeten, omsorg om reproduktionen. (...) (Marx & Engels 1963: 259)

Karl Marx: Brev till Friedrich Engels den 14 juni 1853

(...) Den stationära karaktären hos denna del av Asien, trots all mållös rörelse på den politiska ytan, förklaras fullständigt av två av varandra beroende omständigheter: 1. De offentliga anläggningarna var centralregeringens angelägenhet; 2. I övrigt var hela riket, bortsett från några större städer, upplöst i *byar*, som var och en hade en helt självständig organisation och utgjorde en liten värld för sig. (...) I några av dessa samfund odlas byns jord gemensamt, men i de flesta fall sköter varje innehavare sitt eget fält. Inom byn existerar slaveri och kastväsen. Den icke uppodlade jorden används som gemensam betesmark. Hemvävnad och -spinneri genom hustrur och döttrar. Dessa idylliska republiker, som svartsjukt bevakar den *egna byns* gränser mot grannbyn, existerar ännu i tämligen intakt form i de nordvästra delarna av Indien, som först helt nyligen tillfallit engelsmännen. Jag tror, att man inte kan tänka sig en mer solid grundval för asiatisk despotism och stagnation. Och hur mycket engelsmännen har irländiserat landet, så var det nödvändigt för europeiseringen, att dessa stereotypa urformer bröts sönder. Skatteindrivaren var inte ensam mannen att fullborda detta. Förintandet av det uråldriga hantverket hörde till det som berövade dessa byar deras självförsörjande karaktär.

Vad beträffar *egendomsfrågan*, så är den en stor *stridfråga* bland de engelsmän som skriver om Indien. I det kuperade berglandet söder om Krishna tycks i varje fall markegendom ha existerat. (...) Det förefaller i varje fall som om det i hela Asien varit muhammedanerna, som först principiellt fastställde ”jordegendomslösheten”. (Marx & Engels 1963: 266-269)

Brev från Marx till Otetjestvennye Zapiski 1877 och till Vera Zasulitj 1881

Inledande anmärkning (av Erik av Edholm)

Av dessa båda brev skrivna under Marx' sista år skickades det första aldrig iväg, medan det andra sändes i starkt nedskuret skick. Båda tar upp bykommunens problem i anslutning till frågan om den kommande utvecklingen i Ryssland. Samma frågeställning berörs också i Marx' och Engels' förord till den andra ryska upplagan av *Kommunistiska manifestet* 1882. I dessa tre texter framförs tesen att bykommunen och den kollektiva egendomen kan komma att utgöra utgångspunkten för en kommunistisk omdaning av det ryska samhället. Marx tar här uttryckligen avstånd från den uppfattning han själv tidigare företrätt, (Se Marx & Engels 1962: 295f) att den indiska bykommunens upplösning genom engelsmännens försorg var att betrakta som ett framsteg.

Det första av de två breven polemiserar Marx mot en artikel i *Otetjestvennye Zapiski* i oktober 1877 av populisterna N. K. Michajlovskij. Denne hävdade att Ryssland enligt marxisterna måste genomgå samma kapitalistiska period i sin utveckling som Västeuropa. Efter Marx' död distribuerade Engels avskrifter av brevet till bl.a. Vera Zasulitj. Det publicerades i rysk översättning från det franska originalet 1886 och på tyska 1887.

År 1881 skrev Vera Zasulitj, som vistades i Schweiz, ett brev till Marx för att få ett klargörande av dennes syn på Rysslands framtid. Ryska "marxister" hade nämligen påstått, att de arkaiska bykommunerna var dömda till undergång, och "(...) att alla jordens folk genom en historisk nödvändighet måste genomgå alla den sociala produktionens faser". Marx utarbetade tre längre utkast till svarsbrev och slutligen ett kortfattat koncept, som nära överensstämmer med den version som slutligen översändes till Vera Zasulitj den 8 mars 1881. I den slutgiltiga versionen hänvisar Marx endast till det avsnitt i *Kapitalets* franska upplaga som säger, att den där skisserade utvecklingen endast med nödvändighet måste genomgå av Västeuropas stater. Marx slutar med att som sin åsikt uttala, att den ryska bykommunen kan bli utgångspunkt för Rysslands sociala återfödelse, men att hindrande faktorer måste undanröjas för att garantera normala förutsättningar för dess spontana utveckling.

Karl Marx: Brev till redaktionen för Otetjestvennye Zapiski, omkr. nov. 1877

(...) För att kunna bedöma Rysslands ekonomiska utveckling med full sakkunskap, har jag lärt mig ryska och sedan under långa år studerat de officiella och andra tryckta skrifter som berör detta problem. Det resultat till vilket jag kommit, är följande: Fortsätter Ryssland att följa den väg, som man slagit in på sedan 1861, så kommer man att förlora den vackraste chans, som historien någonsin erbjudit ett folk, för att istället genomgå alla det kapitalistiska systemets olycksbringande växlingar.

Kapitlet om den ursprungliga ackumulationen vill endast skildra den väg, på vilken den kapitalistiska ekonomiska ordningen i Västeuropa framgick ur den feodala ekonomiska ordningens sköte. Det framställer alltså den historiska utveckling, som genom att skilja producenterna från deras produktionsmedel förvandlade de förra till lönarbetare (proletärer i ordets moderna betydelse) och de senares innehavare till kapitalister. Under denna historiska utveckling "bildar alla omvälvningar epok, vilka tjänar som hävstång för den uppkommande kapitalistklassen, men i synnerhet de moment, i vilka stora människomassor slits loss från sina traditionella medel att producera och uppehålla livet och plötsligt kastas ut på arbetsmarknaden. Men grundvalen för hela denna utveckling är expropriationen av jordbrukarna." Den har ännu inte radikalt fullbordats någonstans utom i England ... Men alla andra länder i

Västeuropa genomgår samma utveckling” o.s.v. (”Capital”, éd française, sid 315). I slutet av kapitlet förs produktionens historiska tendens tillbaka på följande: att den ”med en natur-process' nödvändighet framkallar sin egen negation”; att den själv har skapat elementen för en ny ekonomisk ordning genom att samtidigt ge det största uppsving åt det samhälleliga arbetets produktivkrafter och den allsidiga utvecklingen av varje individuell producent; att den kapitalistiska egendomen, som faktiskt redan vilar på en sorts kollektiv produktion, endast kan förvandlas till samhällelig egendom. På detta ställe ger jag inga bevis för detta, av det goda skälet att påståendet självt inte är något annat än den summariska sammanfattningen av långa utvecklingsprocesser, som tidigare framställts i kapitlet om den kapitalistiska produktionen.

Vilken användning för Rysslands del kunde nu min kritiker (N. K. Michajlovskij) få av denna historiska skiss? Helt enkelt endast denna: Strävar Ryssland efter att bli en kapitalistisk nation efter västeuropeisk förebild – och under de senaste åren har den lagt ner mycken möda i denna riktning – så kommer man inte att uppnå detta utan att dessförinnan ha förvandlat en god del av sina bönder till proletärer; och sedan, då man en gång dragits med i den kapitalistiska ekonomins virvel, kommer man att tvingas följa sig i detta systems ofrånkomliga lagar liksom de andra profana folken. Det är allt. Men det är för lite för min kritiker. Han måste förvandla min historiska skiss av kapitalismens utveckling i Västeuropa till en historiefilosofisk teori för den allmänna utvecklingsgång, som är ödesmässigt föreskriven alla folk, vilka historiska omständigheter de än må befinna sig i, för att slutligen nå fram till den ekonomiska formation, som genom det största uppsving av det samhälleliga arbetets produktivkrafter säkrar den mest allsidiga utveckling för människan. Men jag betackar mig. (Det är att samtidigt visa mig en för stor ära och en för stor skymf.) Låt oss ta ett exempel.

På flera ställen i ”Kapitalet” anspelar jag på det öde, som vederfors det antika Roms plebejer. De var ursprungligen fria bönder, som var och en för egen räkning brukade sitt eget jordstycke. Under den romerska historiens lopp blev de exproprierade. Samma utveckling som skilde dem från deras medel att producera och uppehålla livet, innefattade uppkomsten inte bara av stora gods, utan också av stora penningkapital. Så fanns det en vacker dag å ena sidan fria människor, utblottade på allt utom sin arbetskraft, och å den andra sidan de som exploaterade detta arbete och innehade alla de förvärvade rikedomarna. Vad hände? De romerska proletärerna blev inte lönarbetare utan en lättjefull *mobb* ännu mer föraktlig än de s.k. ”poor whites” i Förenta Staternas sydstater, och hos dem utvecklades inget kapitalistiskt produktionsätt utan ett produktionsätt som vilade på slavarbete. Händelser, som på ett slående sätt påminner om varandra men utspelas i olikartade historiska miljöer, förde alltså till helt olika resultat. Om man studerar var och en av dessa utvecklingsprocesser för sig och sedan jämför dem med varandra, så kommer man lätt att finna nyckeln till detta fenomen, men man kommer aldrig att nå dit med en universalnyckel bestående av en allmän historiefilosofisk teori, vars främsta företräde består i att vara överhistorisk. (Marx & Engels 1962: 108-112)

Karl Marx: Tredje utkastet till brev till Vera Zasulitj, februari/mars 1881

Kära medborgarinna!

För att grundligt behandla de frågor som ställts i Ert brev av den 16 februari, skulle jag behöva gå in på sakernas detaljer och avbryta brådskande arbetsuppgifter, men den kortfattade översikt, som jag har äran att sända Er, hoppas jag skall räcka till att undanröja varje missförstånd beträffande min s.k. teori.

1) Vid analysen av den kapitalistiska produktionens uppkomst säger jag: ”Till grund för det kapitalistiska systemet ligger sålunda den radikala åtskillnaden mellan producent och

produktionsmedel ... grundvalen för hela denna utveckling är *expropriationen av jordbrukarna*. Den har ännu inte radikalt fullbordats någonstans utom i England ... *Men alla andra länder i Västeuropa* genomgår samma utveckling.” (”Le Capital”, éd française, sid 325)

Denna utvecklings ”historiska ödesbestämmdhet” är sålunda *uttryckligen* begränsad till *länderna i Västeuropa*. Orsaken till denna begränsning påvisas i detta avsnitt av kapitel 32: ”*Privategendomen, grundad på det personliga arbetet ... ersätts av den kapitalistiska privategendomen, grundad på utsugningen av andras arbete, på lönarbetet.*” (l.c. sid 340)

I denna västerländska utveckling rör det sig alltså om *förvandlingen av en form av privategendom till en annan form av privategendom*. Hos de ryska bönderna skulle man däremot få *förvandla deras gemensamma egendom till privategendom*. Vare sig man bejakar eller förnekar denna förvandlings ödesbestämmdhet, så har skälen för och skälen emot ingenting att göra med min analys av den kapitalistiska ordningens uppkomst. Man skulle av detta på sin höjd kunna dra slutsatsen, att med hänsyn till läget för den stora majoriteten ryska bönder skulle deras omvandling till små (jord)ägare inte vara något annat än prologen till deras snabba expropriation.

2) Det allvarliga argument som man riktat mot den ryska kommunen går ut på följande:

Återvänd till de västeuropeiska samhällenas ursprung och ni skall där överallt finna gemensam jordegendom; med social utveckling har den överallt efterträtts av privategendom; inte heller i Ryssland skulle den alltså undgå detta samma öde.

Jag bryr mig inte om detta resonemang utom i den mån den stöder sig på europeiska erfarenheter. Vad beträffar t.ex. Indien så är ingen, utom Sir H. Maine och andra personer av samma skrot och korn, okunnig om att där var undertryckandet av den gemensamma jordegendomen endast ett utslag av den europeiska vandalismen, som inte förde den infödda befolkningen framåt utan bakåt.*

De primitiva samfundet är inte tillskurna enligt en och samma modell. Tillsammans utgör de tvärtom en serie sociala grupperingar som skiljer sig till typ och ålder och som markerar faser i en successiv utveckling. En av dessa typer som man brukar kalla *jordbrukskommunen* är också densamma som den *ryska kommunen*. Dess motsvarighet i väster är den *germanska kommunen*, som är av sentida datum. Den existerade ännu inte på Julius Caesars tid och den existerade inte längre då de germanska stammarna erövrade Italien, Gallien, Spanien o.s.v. På Julius Caesars tid förekom redan en årlig omfördelning av åkerjorden mellan grupperna, *gentes* och *stammar*, men ännu inte mellan en kommuns individuella familjer; troligen också brukades jorden gruppvis, gemensamt. Inom själva det germanska området omvandlades detta samfund av mer arkaisk typ genom en naturlig utveckling till *jordbrukskommunen* sådan som

* Jfr. följande not av Marx:

Historien om de primitiva samfundens nedgång återstår ännu att skriva. (Man skulle begå ett misstag om man placerade dem alla på samma plan; liksom i geologiska formationer finns det i historiska formationer en hel serie av primära, sekundära, tertiära o.s.v. typer). Hittills har man inte åstadkommit annat än magra utkast. Men utforskningen har i alla fall varit tillräckligt omfattande för att man skall kunna fastslå: 1. att de primitiva samfundens livskraft var ojämförligt mycket större än de semitiska, romerska o.s.v. samfundens; 2. att orsakerna till deras dekadens härstammade från ekonomiska förutsättningar som hindrade dem att höja sig över en viss utvecklingsnivå, från historiska miljöer, som inte alls var likartade med dagens ryska kommuns historiska miljö. (Några borgerliga skriftställare, huvudsakligen av engelskt ursprung, som t.ex. Sir Henry Maine, har som sitt huvudsakliga mål att visa det kapitalistiska samhällets, systemets, överlägsenhet och prisa detta.) Då man läser berättelser om primitiva samfund skrivna av borgare måste man vara vaksam. De drar sig inte ens för felaktigheter. Sir Henry Maine t.ex., som var en glödande kollaboratör med den engelska regeringen i dess våldsamma förstörelseverk gentemot de indiska samfundet, berättar hycklande, att alla ädla ansträngningar från regeringens sida att understödja dessa samfund strandade på de ekonomiska lagarnas spontana kraft!

Tacitus beskriver den. Efter hans tid förlorar vi den ur sikte. Den går under i dunkel mitt under oupphörliga krig och folkvandringar; kanske dog den en våldsamt död. Men dess naturliga livskraft bevisas av två oemotsägliga fakta. Några spridda exemplar av denna modell har överlevt alla medeltidens omvälvningar och bevarats ända till våra dagar, t.ex. i min hemtrakt, området kring Trier. Men vad som är viktigare är, att vi finner prägeln av denna "åkerbrukskommun" så väl avtryckt på den nya kommunen som framgick ur den, att Maurer då han uttolkade den senare kunde rekonstruera den förra. Den nya kommunen, i vilken åkerjorden som *privategendom* tillhörde jordbrukarna, samtidigt som skogar, betesmarker, den obrukade jorden o.s.v. förblev *gemensam egendom*, infördes av germanerna i alla erövrade länder. Tack vare de drag som lånats från dess förlaga blev den under hela medeltiden den enda härden för folklig frihet och folkligt liv.

Man påträffar "lantkommunen" också i Asien, hos afghanerna o.s.v., men den framträder överallt som den *yngsta typen* och så att säga som den *arkaiska samhällsformens* sista ord. Det är för att påvisa detta faktum som jag har gått in på vissa detaljer beträffande den germanska kommunen.

Vi måste nu fästa uppmärksamheten vid de mest karaktäristiska drag som särskiljer "jordbrukskommunen" från de mer arkaiska samfundet.

1) Alla de andra samfundet vilar på blodsfrändskap mellan dess medlemmar. Man ingår inte i dem om man inte är naturlig ättling eller adopterad. Deras struktur är det genealogiska trädets. "Jordbrukskommunen" var den första sociala grupperingen som bestod av fria människor och inte var begränsad genom blodsband.

2) I jordbrukskommunen tillhör huset och dess komplement, gårdsplanen ('la cour'), jordbrukaren personligen. Det *gemensamma huset* och den *kollektiva boningen* utgjorde däremot en ekonomisk grundval för de mer primitiva samfundet och detta redan långt innan livet som herdar eller jordbrukare infördes. Visst finner man jordbrukskommuner där husen, fastän de upphört att vara kollektiva boningar, periodiskt byter innehavare. Det individuella nyttjandet är på detta sätt kombinerat med gemensam egendom. Men sådana kommuner bär ännu spåren av sin födelse: de befinner sig i ett övergångsstadium mellan ett mer arkaiskt samfund och jordbrukskommunen i egentlig mening.

3) Åkerjorden, den oförytterliga och gemensamma egendomen, fördelas periodiskt mellan jordbrukskommunens medlemmar på så sätt, att var och en för egen del utnyttjar de åkrar som tillmätts honom och tillägnar sig dess avkastning för egen del. I de mer primitiva samfundet utförs arbetet gemensamt och den gemensamma produkten, bortsett från den del som reserveras för reproduktionen, fördelas allt efter konsumtionsbehoven.

Man förstår, att den inneboende *dualismen* i jordbrukskommunens uppbyggnad kan fylla den med dynamiskt liv. Befriad från den naturliga släktskapens starka men trånga band garanterar den gemensamma jordegendomen och de sociala förhållanden som uppstår därur den en fast grundval, samtidigt som huset och gårdsplanen, den individuella familjens exklusiva egendom, småbruket och den privata tillägnelsen av dess avkastning ger individualiteten ett fritt lopp oförenligt med de mer primitiva samfundets organism.

Men det är inte mindre uppenbart, att med tiden kan denna samma dualism omvandlas till ett frö till sönderfall. Vid sidan av alla skadliga inflytelser som kommer utifrån bär kommunen i sitt eget inre fördärliga element. Den privata jordegendomen har redan där insmugit sig under förklädnad av ett hus och dess gårdsplan, som kan förvandlas till ett bålverk, där anfallet mot den gemensamma jorden förbereds. Detta har man redan insett. Men det väsentliga är småbruket som källa till privat tillägnelse. Det ger plats åt ackumulering av lös egendom, t.ex. boskap, pengar och ibland tom slavar eller livegna. Denna rörliga egendom,

som inte kan kontrolleras av kommunen och är föremål för individuellt utbyte, varvid listen och slumpen har fritt spelrum, utövar allt större tryck på hela den lantliga ekonomin. Härefter ligger det som upplöser den ursprungliga ekonomiska och sociala jämlikheten. Härmed införs väsensskilda element som i kommunens sköte framkallar intressekonflikter och lidelser, som är ägnade att gripa sig an först med den gemensamma egendomen över åkerjorden, därpå dem över betesmarken, den obrukade jorden o.s.v., vilka då de en gång omvandlats till *gemensamma tillägg* till privategendomen i längden kommer att falla under denna.

Som den sista fasen av den primitiva samhällsformen är jordbrukskommunen samtidigt övergångsfasen till den sekundära formen, d.v.s. övergången från det samhälle som baseras på gemensam egendom till det samhälle som baseras på privategendom. Den sekundära formen omfattar, naturligtvis, den serie av samhällen som vilar på slaveri och livegenskap. Men är detta att säga, att jordbrukskommunens historiska karriär ödesmässigt måste få denna utgång? Inte alls. Dess inneboende dualism medger ett alternativ: dess egendoms-element besegrar dess kollektiva element, eller också besegrar det senare det förra. Allt beror på den historiska miljö i vilken den befinner sig.

Låt oss för ett ögonblick bortse från det elände som nedtrycker den ryska kommunen, för att endast betrakta dennas utvecklingsmöjligheter. Enastående i Europa utgör den ännu den organiska form som dominerar lantlivet i ett jättelikt imperium. Den gemensamma jordegendomen ger den naturliga grundvalen för den kollektiva tilläggnelsen, och dess historiska miljö, samtidigt med den kapitalistiska produktionen, erbjuder den i färdig form de materiella förutsättningarna för det kooperativa arbetet organiserat i stor skala. Den kan alltså i sig uppta de positiva framsteg som utarbetats av det kapitalistiska samhället utan att passera genom dess Kaudinska pass. Den kan gradvis ersätta småbruket med ett kombinerat jordbruk som utnyttjar maskiner, till vars bruk den ryska jordens fysiska beskaffenhet inbjuder. Efter att ha försatts i normalt tillstånd i sin nuvarande form, kan den bli den *direkta utgångspunkten* för det ekonomiska system till vilket det moderna samhället leder, och ömsa hud utan att börja med sitt eget självmord.

(Men gentemot den reser sig (den privata) jordegendomen, som håller nästan hälften av jorden, dess bästa del, i sina klor. Det är genom denna aspekt som bibehållandet av lantkommunen, vilken går mot sin yttersta utveckling, sammanfaller med den allmänna utvecklingen i det ryska samhället, som inte kan återfödats utom till detta pris. Ryssland skulle förgäves försöka lämna sitt trängda läge genom det kapitalistiska arrendesystemet av engelsk typ, vilket motsägs av alla landets sociala förhållanden.)

Engelsmännen har själva gjort liknande försök i Indien; de har endast lyckats att fördärva det inhemska jordbruket och fördubbla hungersnödernas antal och intensitet.

Men den förbannelse som vidlåder kommunen – dess isolering, bristen på förbindelse mellan en kommuns liv och de andras, detta *lokaliserade mikrokosmos* som hittills har förbjudit varje historiskt initiativ? Den skulle försvinna i det ryska samhällets allmänna omvälvning.

Den ryske bondens förtrogenhet med *artel* (produktionskooperativ) skulle särskilt underlätta övergången från småbruk till kooperativt arbete, som han till en viss gräns tillämpar redan nu vid höskörden och kommunala företag såsom dräneringsarbeten o.s.v. Ett helt arkaiskt särdrag, de moderna agronomernas svarta får, medverkar också i denna riktning. Då man kommer till ett land, där åkerjorden visar spåren av en säregen sönderstyckning, som ger den formen av ett schackbräde sammansatt av små fält, råder det inget tvivel om att det är en död jordbrukskommuns område. Utan att ha gått igenom studiet av jordröntans teori förstod medlemmarna, att en och samma mängd arbete nedlagt på fält som skiljer sig åt ifråga om naturlig fruktbarhet och läge ger olika resultat. För att göra arbetsmöjligheterna lika, delade de sålunda jorden i ett visst antal områden beroende på jordens naturliga och ekonomiska egen-

heter, och styckade sedan på nytt alla dessa större områden i lika många parceller som det fanns arbetare. Därefter fick var och en en jordlott i varje område. Detta arrangemang som förevigats genom den ryska kommunen ända till våra dagar, sätter sig naturligtvis på tvären mot agronomiska fordringar (och mot den kollektiva odlingen och den individuella odlingen). Bortsett från andra olägenheter nödvändiggör den ett slöseri med kraft och tid. Ändå underlättar den (som utgångspunkt) övergången till den kollektiva odlingen, som den liknar, fastän den först synes så splittrad. (Marx 1967: s. 176-179)

Lästips:

Gianni Sofri: [Det asiatiska produktionssättet](#)